

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

TJAŠA URBANC

**Pomenotvorne zmožnosti leksike (primeri s področja
iger z žogo)**

Magistrsko delo

Mentorica: red. prof. dr. Andreja Žele
dvodisciplinarni

Študijski program: Slovenistika

Ljubljana, 2016

Zahvala

Iskreno se zahvaljujem red. prof. dr. Andreji Žele za vse strokovne nasvete in podporo pri nastajanju magistrskega dela. Posebno zahvalo izrekam družini, ki me je podpirala na vsej študijski poti.

Izvleček

Pomenotvorne zmožnosti leksike (primeri s področja iger z žogo)

Magistrsko delo obravnava pomenotvorne zmožnosti leksike. Primere, ki potrjujejo teorijo, jemlje s področja iger z žogo. Igre, ki jih pri obravnavi upošteva, so: tenis, nogomet, rokomet in košarka.

V prvem delu se osredotoča na pomene leksemov. Posebno pozornost namenja vprašanju, ali je leksiki s področja iger z žogo mogoče določiti vse vrste pomenov. Potrjuje, da ne. Pokaže, da težave nastopijo pri določanju konotativnega in besedilnega pomena, saj je obravnavana leksika terminološka. V tem poglavju je omenjen tudi besedotvorni pomen tako v širšem kot ožjem smislu, ki pa natančneje ni obravnavan.

V drugem delu se osredotoča na pomenska razmerja znotraj leksema. Posebno pozornost namenja vprašanju, ali je leksika s področja iger z žogo sposobna tvoriti vse prenose glede na bližino (sinekdoho, metonimijo in metaforo). Predvideva, da leksika s področja iger žogo ni sposobna tvoriti vseh prenosov glede na bližino, saj je terminološka. Temeljna značilnost terminološke leksike pa je enopomenskost, se pravi, sinekdoha, metonimija in metafora niso prisotne oz. niso možne.

V zadnjem delu pa se osredotoča na medleksemska razmerja. Natančneje na pomenska razmerja (sopomenskost, protipomenskost, nadpomenskost, podpomenskost, vzporedna podpomenskost in raznopomenskost). Predvideva, da bo najtežje tvorljiva vzporedna podpomenskost, saj je leksika terminološka.

Ključne besede: pomenotvorne zmožnosti leksike, igre z žogo, pomenska razmerja znotraj leksema, medleksemska razmerja, terminološka leksika.

Abstract

Sense-formation Capabilities of Lexis as Exemplified by the Lexis of Ball Games

This MA thesis discusses sense-formation capabilities of lexis. The examples substantiating the theory are drawn from the lexis of ball games. The ball games taken into consideration are tennis, soccer, handball, and basketball.

In the first part, the thesis focuses on the types of meaning. Special attention is given to the question of whether the lexis of ball games can be assigned all types of meaning. It is established that this is not the case. It is shown that problems occur in trying to determine the connotative and textual meaning, as the lexis in question is terminological. What is also mentioned in this chapter in its broad and narrow sense is the word-formation meaning, which is not dealt with in greater detail.

In the second part, the thesis focuses on intralexemic semantic relations. Special attention is given to the question of whether the lexis of ball games can undergo all types of transference based on contiguity, that is to say, synecdoche, metonymy and metaphor. It is expected that the lexis of ball games cannot undergo all types of transference based on contiguity, as it is terminological. The basic feature of terminological lexis is monosemy thus rendering synecdoche, metonymy and metaphor absent or impossible.

In the final part, the thesis focuses on interlexemic relations. More specifically, it focuses on semantic relations: synonymy, antonymy, hypernymy, hyponymy, cohyponymy, and heteronymy.

It is expected that most difficulties will occur in forming cohyponyms, as the lexis is terminological.

Key words: sense-formation capabilities of lexis, ball games, intralexemic semantic relations, interlexemic relations, terminological lexis.

Vsebina

1. Uvod	7
2. Pomeni leksemov	7
2.1 Kategorialni pomen ali pomen kot skladijska funkcija	11
2.1.1 Kategorialne pomenske sestavine	11
2.1.2 Nestavčnočlenske besedne vrste	18
2.2. Denotativni pomen ali pomen kot vrednost	19
2.2.1 Slovanska strukturiranost denotativnega pomena	23
2.2.2.1 Leksemi s srednjo (pomensko) vrednostjo	23
2.2.2.1.1 Endogeni leksemi	27
2.2.2.1.2 Eksogeni leksemi	32
2.3 Sporočanje-pragmatični pomen	33
2.4. Besedilni pomen	40
2.5 Pomenska tipologija leksemov glede na vrsto denotata	40
2.6 Konotativni pomen	41
3. Pomenska razmerja znotraj leksema	42
3.1 Vloga paradigmatske in sintagmatske pri slovanskem pomenu leksema	42
3.2 Enopomenskost kot načelo terminološke leksike	45
3.3 Večpomenskost	50
3.3.1 Tipi večpomenskosti	50
3.3.1.1 Pomenska vsebovanost	51
3.3.1.1.1 Znotrajleksemska vzporedna podpomenskost - kohiponimija	52
3.3.1.2 Pomenski prenosi	52
3.3.1.2.1 Prenos glede na bližino	53
3.3.1.2.1.1 Sinekdoha	53
3.3.1.2.1.2 Metonimija	54
3.3.1.2.2 Metafora	56
4. Medleksemska razmerja	57
4.1 Pomenska razmerja	58
4.1.1 Razmerje pomenske istosti - sopomenskost (sinonimija)	58
4.1.2 Protipomenskost - antonimija	59
4.1.3 Nad- in podpomenskost - hiper- in hiponimija	60
4.1.3.1 Medleksemska vzporedna podpomenskost - kohiponimija	62
4.1.3.2 Raznopomenskost - heteronimija	62

5. Zaključek	63
6. Povzetek	65
7. Literatura in viri	66
8. Seznam predlog: Leksemi s področja iger z žogo	67

1. Uvod

V svojem magistrskem delu bom raziskovala pomenotvorne zmožnosti leksike. Primere, ki potrjujejo teorijo, bom vzela s področja iger z žogo. Igre, ki jih bom pri obravnavi upoštevala, so: tenis, nogomet, rokomet in košarka.

V prvem delu me bodo zanimali pomeni leksemov. Zanimalo me bo, ali je leksiki s področja iger z žogo možno določiti vse vrste pomenov. Predvidevam, da ne. Težave bodo po mojem mnenju nastopile pri določanju konotativnega in besedilnega pomena, saj je obravnavana leksika terminološka. V tem poglavju bom omenila tudi besedotvorni pomen tako v širšem kot ožjem smislu, ki pa ga natančneje ne bom obravnavala.

V drugem delu se bom osredotočila na pomenska razmerja znotraj leksema. Zanimalo me bo, ali je leksika s področja iger z žogo sposobna tvoriti vse prenose glede na bližino (sinekdoho, metonimijo in metaforo). Predvidevam, da leksika s področja iger z žogo ni sposobna tvoriti vseh prenosov glede na bližino, saj je terminološka. Temeljna značilnost terminološke leksike pa je enopomenskost, se pravi, sinekdoha, metonimija in metafora niso prisotne oz. niso možne.

V zadnjem delu pa se bom osredotočila na medleksemska razmerja. Natančneje na pomenska razmerja (sopomenskost, protipomenskost, nadpomenskost, podpomenskost, vzporedna podpomenskost in raznopomenskost). Predvidevam, da bo najtežje tvorljiva vzporedna podpomenskost, saj je leksika terminološka.

2. Pomeni leksemov

V zvezi z leksemi kot slovarskimi enotami lahko govorimo o obveznih in obveznoizbirnih pomenih: med obvezne sodita denotativni slovarski pomen, med obveznoizbirne konotativni in pragmatični (Vidovič Muha 2013: 33).

Denotativni slovarski pomen ima prav vsak leksem. Glede na vrsto denotata ločimo tistega, katerega pomen je mogoče opredeliti strukturalno, se pravi s pomenskimi sestavinami (semi) – gre za stavčnočlenske lekseme; denotat so različne skupine, vrste, razredi poimenovanega (Vidovič Muha 2013: 33).

Skupina leksemov, ki ne prenese tovrstne pomenske opredelitve, ima denotat vezan na (uslovarjeno) govorno dejanje (med drugim sodijo sem tudi medmeti, deloma členki); gre za sporočanje (komunikacijski) denotat, večkrat lahko realiziran le v (uslovarjenih) pragmatičnih okoliščinah. Sem lahko sodijo tudi prvine govornega dejanja, izražene s skupino krajevnih in časovnih prislovov. – Denotat je lahko tudi hierarhično razmerje v jeziku – prirednost ali podrednost, izraženo z vezniško ali predložno besedo (Vidovič Muha 2003). (Vidovič Muha 2013: 33).

Glede na izvornost pomenskih sestavin – semov, ki definirajo slovarski pomen, ločimo t. i. slovarsko-slovnični pomen, določen s kategorialnimi pomenskimi sestavinami, zato kategorialni, in samo slovarski, se pravi sintagmatsko-paradigmatski, določen z dvema sklopoma hierarhično urejenih pomenskih sestavin – uvrščevalnih (UPS) in razločevalnih (RPS) (Vidovič Muha 2013: 33).

Strukturalno določljiv pomen temelji torej na dveh tipih po izvoru različnih sklopov pomenskih sestavin: kategorialne pomenske sestavine (KPS) povezujejo slovarsko-slovnično problematiko v nedeljivo celoto jezika. Znotraj slovnice definirajo posamezne stavčne člene in prek njih opredeljujejo različnost besednih vrst, znotraj slovarja pa so se kategorialne pomenske sestavine pri posameznih stavčnočlenskih leksemih izkazale kot pomensko razločevalne (Vidovič Muha 2013: 33).

Obvezno izbirni slovarski pomen je konotativni, ki se lahko pojavlja le ob denotativnem, tip slabšalno (Vidovič Muha 2013: 33).

Poleg denotativnega slovarskega pomena, katerega različnost je pogojena načeloma z različnostjo denotata, in seveda konotativnega pomena, ki temelji na možnosti vrednotenja denotata s stališča tvorca besedila, je pri tvorjenkah, tvorjeni besedi, mogoče govoriti še o besedotvornem pomenu, se pravi o pomenu tvorjenih oz. obrazilnih morfemov. Kot je znano, so ti morfemi vedno pretvorba katere od treh sestavin podredne nestavčne besedne zveze - skladenjske podstave, jedra, odvisnega dela, slovničnega pomena; iz nje po (besedo) tvorno-tvorbenem postopku nastaja nova beseda, najmanj z enim morfemom – odvisno od stopnje tvorjenosti – bolj obremenjena kot netvorjena (Vidovič Muha 1988, 2011: 82–103). (Vidovič Muha 2013: 33–34).

Znotraj besedotvornega pomena je za nas posebej zanimiv propozicijski besedotvorni pomen, saj ga je mogoče pretvorbno povezovati s pomensko podstavo – propozicijo povedi. Tovrstna

pretvorba omogoča po eni strani objektivizirati vrste in število besedotvornih pomenov, po drugi pa seveda utemeljuje tudi pomenskostrukturno ogrodje stavčne povedi. Izhajajoč prav iz sestavin pomenske podstave (stavčne) povedi, je mogoče ločiti naslednje besedotvorne pomene: dejanje (De) ali lastnost (L) ali stanje (S), vršilec dejanja (Vd) ali nosilec lastnosti (NI) ali nosilec povezave (Np), predmet za dejanje (Pd) ali predmet kot nosilec lastnosti (PI) ali predmet kot nosilec povezave (Pp), rezultat dejanja (Rd), sredstvo dejanja (Sd), mesto dejanja (Md) ali mesto koga/česa (Mk/č) in čas dejanja (Čd) ali čas koga/česa (Čk/č) (Vidovič Muha 2013: 34).

Pri pomenotvorju imamo opraviti z enim samim izrazom/eno samo izrazno podobo. V knjižnem slovarju jezika nimamo opraviti z eno samo iztočnico, a ta iztočnica mora imeti najmanj dva pomena, da lahko rečemo, da je geslo pomenotvorno, motivirajoče. Pomenotvorje ni samo sposobnost jezika, je samostojna poimenovalna možnost, ki jo imajo jeziki. Pomenotvorje je samostojen postopek. Pri njem izhajamo iz novega, drugačnega denotata, ki dobi več pomenov, ti pa vedno ostanejo povezani z osnovnim, motivirajočim pomenom.

Besedotvorje je veda, ki se ukvarja s prepoznavanjem postopkov nastajanja novih besed po tvorbnopretvorbni poti. Besedotvorje je nauk o tvorbi besed – preučuje določeno množico besed, ki so deljive na besedotvorno podstavo in obrazilo.

Primeri s področja iger z žogo: (teniška) žog-ica, (nogometna/rokometna/košarkaška) žog-a, (teniški) lopar-Ø, (teniški) copat-Ø, (teniški/nogometni/rokometni/košarkaški) sodnik-Ø, strel-Ø (na gol), (prosti) strel-Ø, met-Ø (na koš), (prosti) met-Ø. Pri besedotvorju so obrazilni morfemi tisti, s katerimi vnašamo nove pomene. Pri tvorjenju pomenov pa nimamo posebnega izrazila, ki bi bil dodan in bi spreminjal pomen – ko besede poimenujejo novo predmetnost, nimajo lastnih izrazil, ki bi jih spreminjale, spreminjajo pa svoje okolje. Pri besedotvorju imamo opraviti z izrazno drugačnostjo – dodan je najmanj en morfem, zato je to samostojno geslo. Tvorjenka ima glede na netvorjenko najmanj en morfem več. Prepoznamo pa povezanost z motivirajočo besedo, kljub temu da ima tvorjenka en morfem več.

Besedotvorje skupaj s pomenotvorjem zavzema ključno mesto v poimenovalnih možnostih, ki jih ponuja lastni jezik. Pri besedotvorju gre za izrazno drugačnost, ki se kaže v najmanj enem morfemu več glede na motivirajočo besedo oz. najmanj en morfem več imajo tvorjenke, ki so nastale pri besedotvornem postopku od t. i. motiviranih pomenov, se pravi poimenovanj, ki so

nastali po pomenotvornem postopku. Te se formalno ne ločujejo od motivirajočega pomena. Tvorjeni pomeni se ne ločujejo od netvorjenih/motivirani pomeni se ne ločujejo od motivirajočih.

Pri pomenotvorju gre za spremembo paradigmatških in sintagmatskih lastnosti leksema. Ena slovarska beseda ali leksem ima več kot en pomen. *Primer leksema z več pomeni:*

igrálec -lca 1. *kdor se ukvarja, navadno poklicno, z*

a) *z gledališko dejavnostjo: biti, postati igralec; dober, slab, znamenit igralec / dramski, filmski, gledališki igralec; igralec v lutkovnem gledališču / odlični amaterski igralci) z določenim skupinskim športom: igralec v državni košarkarski, nogometni reprezentanci / že vrsto let je teniški igralec / amaterski, profesionalni igralci,*

2. *kdor umetniško poustvarja dramske like: v tej predstavi so vsi igralci zelo dobro igrali; maskirati igralca; gledalci in igralci / glavni ki igra glavno, stranski igralec ki igra stransko vlogo,*

3. *kdor je dejaven v določenem skupinskem športu, organiziranem po določenih pravilih: v finalni tekmi so domači igralci zmagali; zaradi grobe igre so igralca izključili / nasprotni igralci; rezervni igralci (Portal Fran, slovarji inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: <<http://www.fran.si>>. (dostop 12. 5. 2016))*

igráti -ám 1. *poustvarjati, navadno z umetniškim hotenjem*

a) *dramski tekst: že dalj časa igrajo Hamleta; v gledališču igrajo komedijo, tragedijo / v Hlapcih igra Jermana vlogo Jermana; odlično je igral ljubimca / igral je po režiserjevi zamisli,*

b) *glasbeno delo: igrati Beethovnovе sonate / odlično igra Chopina, Mozarta zna igrati dela teh avtorjev,*

2. *povzročati glasbo z glasbilom: ves večer je igral (na) harmoniko, klavir, violino; poje si in igra / začeli so igrati za ples/igrati po notah, posluhu, spominu / v orkestru igra flavto / iskali so koga, ki igra klavir zna igrati (na) klavir,*

3. *biti dejaven v določenem skupinskem športu, organiziranem po določenih pravilih: igrati hokej; danes igrajo košarko, odbojko / že vse popoldne igra nogomet / publ. naše moštvo igra dobro, slabo košarko / Olimpija je igrala prijateljsko tekmo z Železničarjem, publ. proti Železničarju / naša reprezentanca bo igrala v finalu svetovnega prvenstva nastopala,*

tekmovala (Portal Fran, slovarji inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: <<http://www.fran.si>>. (dostop 12. 5. 2016))

2.1 Kategorialni pomen ali pomen kot skladijska funkcija

2.1.1 Kategorialne pomenske sestavine

S pojmom kategorialna pomenska sestavina razumemo kategorialno slovarsko (jezikovnosistemsko) lastnost leksema, kot tako relevantno tudi v besedilu. Stojimo na stališču, da prepoznavnost kategorialnih pomenskih sestavin neposredno ali posredno izhaja iz skladijske vloge – v ožjem smislu stavčnočlenske vloge besede; lahko rečemo, da so z njo v dialektičnem razmerju: prepoznavnost določene skladijske vloge je pogojena z določenimi kategorialnimi lastnostmi in obratno – o kategorialnih lastnostih brez določene skladijske vloge ne moremo govoriti (Vidovič Muha 2013: 35).

V tem smislu je mogoče opredeliti besedne vrste kot množice besed, ki (glede na svojo skladijsko vlogo) v celoti ali v svojem jedrnem delu izkazujejo enake kategorialne lastnosti. Stalnost skladijskih funkcij je pogoj za stalnost kategorialnih lastnosti in s tem tudi odprto stalnost (dinamičnost) besednih vrst; ta določa tudi prvotnost oz. drugotnost besednih vrst: določena množica besed je prek svojih kategorialnih lastnosti potencialna nosilka določene skladijske vloge; sprememba kategorialnih lastnosti, npr. izguba sposobnosti izražanja spola in pridobitev sposobnosti izražanja časovno omejenih lastnosti (Vidovič Muha 2013: 35).

Kot je razvidno, je vse besedne vrste mogoče ločiti na stavčnočlenske in nestavčnočlenske; nestavčnočlenski sta dve podmnožici: slovničnopomenska s predložno in vezniško besedo in modifikacijska s členkom in medmetom. Členek je vsaj v delu svojega obsega modificiran izraz globinskega stavčnega dela povedi, kar se površinsko kaže v njegovi vlogi modifikatorja stavka oz. katerega izmed stavčnih členov, npr. *Tudi košarkaška žoga je v zaboju* ali *Košarkaška žoga je tudi v zaboju*, medmet je modificiran izraz stavčne povedi. Oba, členek in medmet, povezuje torej denotat, vezan na stavek, se pravi govorno dejanje (Vidovič Muha 2013: 35–36).

Stavčnočlenske besedne vrste so glede na vlogo v stavku (a) samostojne – gre za samostalniško besedo, glagol in okoliščinske (krajevne, časovne) prislovne besede, se pravi

osebek, povedek, predmet, prislovno določilo, (b) dopolnjevalne – povedkovnik kot pomenski, pomensko dopolnjevalni del povedka, in (c) razvijajoče – pridevniška in prislovna beseda, če ne izraža zunanjih okoliščin (lastnostna, vrstna, stopenjska ev. količinska) kot neke vrste modifikatorja samostalniškega oz. glagolskega pomena, se pravi samostalniški prilastek pa tudi glagolski "prilastek" (Vidovič Muha 2013: 36).

Prek potencialne stalnosti skladenjskih funkcij postajajo kategorialne (slovarske) lastnosti pomenske sestavine besednih vrst. V tem smislu se nam obravnavana problematika postavlja v samo središče slovarskega pomena: kategorialne slovnične lastnosti so hkrati tudi kategorialne pomenske sestavine skladenjskofunkcijsko določene (pod)množice besed – besednih vrst (Vidovič Muha 2013: 37).

Samostalnik oz. samostalniška beseda kot jedro imenske zveze je v svojih definicijskih skladenjskih vlogah – osebek in ev. predmet –, določen s kategorijo spola, zato se v Slovarju upravičeno pojavlja kot besednovrstni označevalec (Vidovič Muha 2013: 37).

Samo za primer naštejmo pri samostalniški besedi slovarske kategorialne pomenske sestavine: kot temeljni določevalec te besedne vrste, neke vrste prakategorija, je spol, dalje živost, človeškost, oseba, števnost, sklanjatev, pojmovnost/konkretnost; med skladenjske, torej šele razvidne kategorialne lastnosti sodita še sklon in število. - Med glagolske kategorialne pomenske sestavine sodita morfemsko izražen vid kot (absolutni) slovarski čas in morfemsko neizražena vezljivost, natančneje intenca (usmerjenost) glagolskega dejanja. Pri slovenskem glagolu je vid t. i. prakategorija, tista torej, ki je pogoj za uresničitev vezljivosti. Skladijske kategorialne lastnosti glagola so (besedilni) čas, naklon in način. – Pridevniško besedo kot razvijajoči stavčni člen kategorialno v celoti določa ujemalnost, samo lastnostno skupino pridevnikov pa sposobnost izražanja stopnje, tako tudi lastnostno prislovno besedo notranjih okoliščin. Prislovno besedo zunanjih okoliščin določa umeščanje glagolskega dejanja v prostor in čas. – Povedkovnik kot dopolnjujoči stavčni člen – povedkovo določilo – se ne glede na svoj izvor vedno lahko stopnjuje. Nasploh je izvorni samostalnik v povedkovodoločilni vlogi zelo zanimiv: ne samo, da se lahko stopnjuje, izgubi tudi obvestilnost samostalniške kategorije spola, sklanjatve, posledično sklona – gre za imenovalniško obliko, ni nasprotja med pojmovno/konkretno – vedno samo pojmovno idr (Vidovič Muha 2013: 37–38).

Na kratko se bomo ustavili ob kategorialnih pomenskih sestavinah samostalniške besede: definicijsko mesto za ohranitev vseh tovrstnih pomenskih sestavin je osebkovo, z določenimi zadržki še vsa vezavna (delovalniška) mesta; ko se samostalnik pojavi kot povedkovnik v vlogi povedkovega določila, lahko izgubi te svoje pomenske sestavine (Kozlevčar 1968; 1969/70): spol, števnost idr. postanejo nerelevantni; prvotni samostalnik skupaj z vezjo prevzame glagolske lastnosti, kar se formalno kaže npr. z možnostjo stopnjevanja – druženje s prislovi stopnje. Pomen samostalnikov v povedkovem določilu se v obravnavanih zgledih omeji samo na lastnost, dejavnost – človek “bitje” kot vršilec, nosilec te lastnosti oz. dejavnosti je v tej vlogi brisan, izražen pač s pomenom osebka; pomembno je torej tudi dejstvo, da samostalnik v povedkovem določilu, povedkovnik torej, izgubi možnost izražanja nasprotja pojmovno/konkretno, saj je lahko samo pojmovni. Zato je seveda logično, da povedkovodoločilni izvorni samostalniki ne morejo vplivati na vezni glagol v smislu svojih imenskih (slovarskih) kategorij. Kot bomo videli kasneje, leksikalizacija npr. metaforičnih, po definiciji torej drugotnih pomenov, lahko poteka prek stavka, z drugimi besedami, prek povedkovnikov oz. povedkovodoločilne vloge (Vidovič Muha 2013: 38).

Med kategorialne pomenske sestavine sodi tudi števnost: kot je znano iz slovnice, je brez oznake števnosti (neštevna) snovnost – snovni samostalniki, pojmovnost – pojmovni samostalniki in kot kategorialna modifikacijska pomenska sestavina skupno obrazilna (besedotvorna) modifikacija jedra. Pridobitev števnosti pomeni lahko spremembo pomena: npr. neštevni samostalnik s pomenom lastnosti s pridobitvijo števnosti preide v samostalnik s pomenom nosilca lastnosti. Oseba kot kategorialna lastnost samostalniške besede je neposredno vezana le na 1. in 2. osebo - tvorni prvini govornega dejanja, vedno človek kot udeleženec govornega dejanja z osebnim lastnim imenom; 2. oseba je vse, kar ni 1. in 2. oseba, skratka vse, kar sodi med občna in lastna imena – pri slednjih seveda le, če ne gre za 1. ali 2. osebo. V tem smislu je 3. oseba pomensko najsplošnejša (ekstenzivna), na ravni kategorialnih pomenskih sestavin jo določa spol, ev. podspol. – Kot slovnična lastnost, kot od (slovničnega) spola odvisno oblikovno vedenje besede v besedni zvezi, njenega pregibanja torej, se je izkazala sklanjatev (Vidovič Muha 2013: 39).

Posebnost glagola glede kategorialnih pomenskih sestavin je, kot rečeno, v tem, da intencnost glagolskega dejanja kot njegova kategorialna pomenska sestavina znotraj morfemske strukture glagola ni izražena, za razliko od vida, ki je lahko izražen predpovnosko (dovršnost)

ali glagolskopriponsko (nedovršnost). – Vid kot slovarskokategorialna lastnost glagola zajema celotno glagolsko množico (Merše 1995: 28–29), zato se v slovarjih (tudi SSKJ) upravičeno pojavlja kot besednovrstna opredelitev. S formalnima nosilcema tega podatka – glagolsko pripono in predpono je podlaga za določanje vrst glagolskega dejanja (Vidovič Muha 2013: 39).

Zaradi formalne neizraženosti se velja ustaviti ob intenčnosti glagolskega dejanja. Gre za v slovarju uskladiščeno besedilno potencialnost glagola kot organizatorja stavčnostrukturno (stavek) izraženega pomena (poved). Vemo, da je tovrstna zmožnost glagola na ravni leve vezljivosti lahko samo formalna, pomensko pa prazna, lahko pa dvo- ali večmestno. Sposobnost glagola, da spreminja svoje stavčnovozljivostno vedenje lahko vpliva nazaj na njegovo pomenskosestavinsko zgradbo in s tem seveda na nastanek večpomenskosti (Vidovič Muha 2013: 39–40).

Vzemimo za primer glagole čutnega zaznavanja, za katere lahko rečemo, da so v izhodiščnem pomenu samo levovezljivi, izražajo sposobnost oz. lastnost človeka za določene dejavnosti – biti sposoben, v isti vezljivostni shemi še uresničevanje te sposobnosti. V širšo skupino tovrstnih glagolov lahko uvrstimo še pridobitev znanja, torej znati (naučiti se česa in potem znati); v tem primeru je ‘biti sposoben’ posledično stanje, pridobljena sposobnost ali posledica te sposobnosti. Pridružitve delovalnika na desni, na površinski ravni v obliki vezave ali vezavne družljivosti, vpliva na konkretizacijo te sposobnosti oz. znanja, na uporabo te sposobnosti v zvezi s kom/s čim (Vidovič Muha 2013: 40).

Stopnja oz. sposobnost stopnjevanja zaznamuje samo jedro pridevnika – pomensko skupino lastnostnih pridevnikov – ti prehajajo tudi v povedkovnik, in ev. prislov lastnosti, zato ne more služiti kot slovarska besednovrstna opredelitev pridevniške oz. prislovne besede v celoti; na ravni pomenskih sestavin se znotraj lastnostnih pridevnikov in prislovov pojavlja kot njena modifikacijska pomenska sestavina (Vidovič Muha 2013: 41).

V primerih, ko lastnostni pridevnik kot eksogeni leksem izgubi sposobnost stopnjevanja, gre za (konverzni) prehod med vrstne pridevnike – s samostalniškimi jedrom tvori stalno besedno zvezo – leksem. Velja opozoriti tudi na primere, ko lastnostni pridevnik sam pridobiva pomen stopnje – njegov denotat je enak ali zelo blizu denotatu prislova stopnje. Tak pridevnik formalno sicer ohranja svoje pridevniške lastnosti, pomensko pa je vezan samo na izražanje, poudarjanje najvišje razsežnosti lastnosti, ki jo poimenuje samostalniško jedro; kot tak je

pomensko splošni (ekstenzivni) in nesposoben polnopomenske vloge v povedkovem določilu – prehod med povedkovnike ni mogoč. Ti pridevniki so zelo blizu prislovom stopnje, ki se seveda lahko pojavljajo le kot razvijajoči členi najsi bo glagola ali pridevnika; samostojne prislovne stavčnočlenske vloge ne zmorejo (Vidovič Muha 2013: 41).

S slovarskokategorialnega vidika bi bilo pri prislovni besedi treba ločiti skupino, ki se pojavlja v vlogi modifikatorja glagolskega dejanja – izraža notranjo lastnost glagolskega dejanja - od vseh drugih. Modifikacijski prislovi so glede na razvrstitev dvojni, in sicer s samo obglagolsko možnostjo, ali z možnostjo razvrščanja ob vse besedne vrste, ki lahko izražajo oz. poimenujejo različno razsežnost, intenzivnost česa, npr. dejanja pri glagolu, intenzivnosti stopnje dejanja pri prislovu, stopnje lastnosti pri pridevniku, stanja, povezav oz. razmerij pri povedkovniku (Vidovič Muha 2013: 41).

Samo modifikatorske prislove lahko štejemo za pravi razvijajoči člen glagola. V tej vlogi se pojavljajo vsi tisti, ki so nastali iz lastnostnih pridevnikov in seveda vsi prislovi stopnje, ki razvijajo poleg glagola še druge besedne vrste; kot razvijajoči členi pridevnika ali (drugega modifikacijskega) prislova so lahko pretvorljivi tudi v (modifikacijsko) obrazilo pridevnika oz. prislova (Vidovič Muha 2013: 42).

Omejevalnost pri modifikacijski tvorbi prislovov izvira iz možnosti izpeljave modificirane oblike iz ustrezno modificiranega podstavnega pridevnika, kar je z besedotvornega vidika smiselno; možnost razvrščanja prislovov stopnje ob druge (modifikacijske) prislove, kot dopušča možnost obprislovnega (normativno manj priporočljivega) razvrščanja tudi tistih prislovov, ki so pretvorljivi v (modifikacijsko) obrazilo. – Poseben tip prislovov predstavljajo deležja *-ajé, -é*, npr. *-(ajo)č*, kjer gre v bistvu za stavek v stavku; v SS 1976 (339) je beseda o hkratnosti dveh dejanj. Glagolsko dejanje je modificirano z drugim (glagolskim) dejanjem. Še vedno gre za modifikacijske prislove posebnega tipa, kjer imamo globinsko opraviti s takšnima propozicijama, ki omogočata eno dejanje formalno (in smiselno) podrediti drugemu, tip *jokati in* (ob tem dejanju še) *pripovedovati*; tako se s pretvorbo oblikuje (površinska) podredna glagolska zveza z modifikacijskofunkcijskim prislovom (Vidovič Muha 2013: 42).

Tu se velja ustaviti ob t. i. vrstnih (generičnih) prislovih, ki sicer tudi "modificirajo", pomensko razvijajo jedrni glagol, vendar pač v smislu svojega pomena, se pravi vrstnosti (dejanja). S slovarskega vidika gre za zanimivo vlogo: ti prislovi so namreč nastali iz (pravih)

vrstnih (generičnih) pridevnikov – tistih, ki niso povezani z govornim dejanjem (Vidovič Muha 2013: 42).

Tudi vrstni prislovi tako kot vrstni pridevniki se ne povezujejo s prislovi stopnje – se ne stopnjujejo. Omeniti velja še, da v primerih, ko gre za zvezo glagola z vrstnim prislovom, je načeloma mogoča tudi pretvorba celotne zveze v samostalniško s pravim vrstnim pridevnikom (Vidovič Muha 2013: 42–43).

Kot drugostopenjski stavčni členi nam tako ostajajo prislovi, ki niso nastali iz pridevnika. Ti prislovi izražajo zunanje okoliščine glagolskega dejanja – kraj in čas, vsaj deloma tudi vzrok – prva dva nedvoumno sodita tudi med propozicijske sestavine povedi; npr. v SSKJ se pojavljajo kot samostojna gesla z eksplicitno besednovrstno oznako, za razliko od izpridevniških lastnostnih in vrstnih prislovov, ki so vedno podgesla ustreznih pridevnikov (Vidovič Muha 2013: 43).

Povedkovnik ima določene kategorialne lastnosti prekrivne z glagolom; gre predvsem za družljivost s prislovom stopnje (različne intenzivnosti pomena stopnjevanja) – velja, da je stopnja njegova kategorialna lastnost, in seveda odsotnost imenskih kategorij (spola, podspola idr.), kar je relevantno za konverzni (iz samostalnika nastali) povedkovnik (Vidovič Muha 2013: 43).

Za razliko od skladenjskih (sintagmatskih) kategorialnih lastnosti – pri samostalniku npr. število, sklon, pri glagolu čas, naklon, način –, so torej slovarske že del njihovega denotativnega pomena; upravičeno jih uvrščamo med kategorialne pomenske sestavine. Ločijo jih vse stavčnočlenske besedne vrste (Vidovič Muha 2013: 44).

Kategorialne lastnosti, iz katerih se grupirajo KPS, so tiste lastnosti, ki določajo besedne vrste glede na njihovo skladenjsko vlogo. Vsak stavčni člen je definiran z naborom KPS. Vse, kar je osebek/subjekt, je določeno z lastnostmi, kot so spol, živost in človeškost, števnost, oseba in sklanjatev.

Vse, kar je v vlogi povedka (to funkcijo opravlja glagol), je določeno s potencialno vezljivostjo v slovarju. Glagolska vezljivost ali intenca je usmerjenost glagolskega dejanja. Glagol lahko okrog sebe organizira valenčno polje. Druga KPS pri glagolu je vid.

Možno bi bilo govoriti tudi o abstraktnem in konkretnem – vezano na samostalniško besedo, a kako lahko to določamo, ne vemo, vse tvorjenke dejanja, lastnosti in stanja so abstraktne. Obstajajo še druge tvorjenke, ki jih ne znamo opredeliti. KPS so zelo pomemben pokazatelj in

utemeljitelj izvora večpomenskosti. KPS so najširše pomensko razločevalne lastnosti leksema. Ko jih definiramo s skladijsko funkcijo, opredeljujejo besedne vrste. Vezane so na besedne vrste v posameznih funkcijah v stavku.

Kategorialne lastnosti so definicijske lastnosti besedne vrste, ki izvirajo iz stavčnočlenske vloge. Kategorialne lastnosti imajo a) samostalniška beseda, b) pridevniška beseda in c) glagol. Ločimo dve skupini kategorialnih lastnosti. V prvo skupino spadajo slovarske kategorialne lastnosti, ki so, kot pove že njihovo ime, prepoznavne v slovarju. Za njihovo prepoznavanje ne potrebujemo besedilnega okolja. Slovarske kategorialne lastnosti samostalniške besede so: a) spol (znotraj katerega upoštevamo tudi živost in človeškost), b) sklanjatev, c) števnost in č) osebo, toda samo pri samostalniškem zaimku.

Primeri določanja slovarskih kategorialnih lastnosti samostalnikom s področja iger z žogo: (teniška) žog-ica je samostalnik ženskega spola, ker je predmet je neživ, zato mu kategorije živosti in človeškosti ne moramo določiti. Samostalnik (teniška) žog-ica uvrščamo v 1. žensko sklanjatev in je števeni samostalnik (lahko jih preštejemo). Primer v stavku: Igralec ima na voljo tri zaključne žogice. Ker gre za samostalnik in ne samostalniški zaimek, mu tudi kategorije oseba ne moremo določiti. Enako lahko slovarske kategorialne lastnosti določimo tudi samostalnikom (nogometna/rokometna/košarkaška) žog-a.

(Teniški) lopar-Ø je samostalnik moškega spola, ker je predmet, je neživ, zato mu kategorije živosti in človeškosti ne moremo določiti. Samostalnik (teniški) lopar-Ø uvrščamo v 1. moško sklanjatev in je števeni samostalnik (lahko jih štejemo). Primer v stavku: Tenisač lahko s seboj na dvoboj prinese osem loparjev. Ker gre za samostalnik in ne samostalniški zaimek, mu tudi kategorije oseba ne moremo določiti. Enako lahko slovarske kategorialne lastnosti določimo tudi samostalnikom (teniški) copat-Ø, strel-Ø (na gol), (prosti) strel-Ø, met-Ø (na koš), (prosti) met-Ø.

(Nogometni/Rokometni/Košarkaški/Teniški) sodnik-Ø je samostalnik moškega spola, je človek, je torej živ, zato mu lahko določimo kategorijo živosti kot ž⁺ in človeškosti kot č⁺. Samostalnik (nogometni/rokometni/košarkaški/teniški) sodnik-Ø uvrščamo v 1. moško sklanjatev in je števeni samostalnik (lahko jih štejemo). Primer v stavku: Nogometno tekmo

sodi pet sodnikov. Ker gre za samostalnik in ne samostalniški zaimek, mu kategorije oseba ne moremo določiti.

Slovarski kategorialni lastnosti glagola pa sta a) vid in b) vezljivost/valenca. Primeri določanja slovarskih kategorialnih lastnosti glagola s področja iger z žogo: igrati (nogomet/rokomet/košarko/tenis) je nedovršni in vezljiv glagol. Dokaz vezljivosti glagola igrati: kdo + igrati+ kdaj + s kom. Primer v stavku: Jutri s prijatelji igrava tenis. Dovršniki glagola igrati so: preigravati, odigrati ... Primeri v stavku: Odigral je svoj najboljši teniški dvoboj. Preigraval je najboljšega nogometaša na svetu. Glagol prodreti je dovršen in vezljiv. Glagol prodirati pa je nedovršen in vezljiv. Glagol zabiti je dovršen in vezljiv. Primer v stavku: Že desetič na tekmi je zabil.

V drugo skupino spadajo slovnične/skladenjske kategorialne lastnosti, ki so prepoznavne v besedni zvezi, in za katere potrebujemo besedilno okolje. Slovnični/skladenjski lastnosti samostalniške besede sta: a) sklon in b) število. Primeri: Zadel je vse proste mete. Ni zadel vseh prostih metov. Uspešno je izvedel najstrožjo kazen. Zgrešil je oba prosta meta. Na voljo je imel tri zaključne žogice.

Slovnične/skladenjske lastnosti glagola so: a) čas, b) naklon in c) način.

2.1.2 Nestavčnočlenske besedne vrste

Ostale so nam še nestavčnočlenske besedne vrste: modifikacijski bomo obravnavali posebej, znotraj leksemov, ki vzpostavljajo povezavo z govornim dejanjem kot posebne vrste denotatom (prim. pogl. *Sporočanjško-pragmatični pomen*), za slovničnopomenski vezniški in predložni besedi pa velja, kot je znano iz slovnice, da izražata temeljni sintagmatski razmerji - prirednost in podrednost (Vidovič Muha 2013: 44).

Velja poudariti, da je podrednost definicijska lastnost sintagme, kot taka vgrajena že v samo tudi netvorjeno besedo kot sestavljeni jezikovni znak v smislu razmerja med njenim predmetnim (korenskomorfemskim) pomenom kot identifikacijskim členom in slovničnim pomenom oz. slovnično funkcijo kot determinacijskim členom. Kot bomo videli, je za nas še posebej zanimiva tvorjena beseda: tudi razmerje med njenim besedotvornopodstavnim delom in obrazilom temelji na omenjenem sintagmatskem, se pravi podrednem razmerju, ki vpliva na pomensko koherentnost besedotvorne podstave in obrazila (Vidovič Muha 2013: 44).

Sprejemamo torej stališče R. F. Mikuša, povzeto zlasti po Ballyju (1950) in kot bistveno vgrajeno npr. v kritiko Tesniérjeve skladnje (Mikuš 1960a; Vidovič Muha 1994a), da je sintagma nadpomenka pojmu besedna zveza, saj je podrednost kot temeljno sintagmatsko razmerje, izhajajoče iz različnih pomenskih funkcij členov sintagme, identifikacije in determinacije, vgrajeno že v besedo samo, v njene medmorfemske povezave (Vidovič Muha 1994b); kot sintagmatsko medmorfemsko, natančneje znotrajbesedno razmerje se prirednost pojavlja samo pri obrobem delu tvorjenk, pri prirednih eno- in dvoobrazilnih zloženkah. (Vidovič Muha 1988: 26, 27; 2011: 313–319). Naj povzamemo: sintagma je pojem, ki zajema tako vprašanja morfemskih povezav znotraj besede kot tudi vprašanja besednih povezav znotraj besedne zveze in je kot taka nadrejena pojmu skladnja (sintaksa) (Vidovič Muha 2013: 44).

2.2. Denotativni pomen ali pomen kot vrednost

Slovarski denotativni pomen (dalje denotativni pomen) ima dve razsežnosti: kot sestavina besedila se leksem, v tej vlogi imenovan tudi aloleks (Filipec npr. 1978; Ufimceva 1986), lahko nanaša na posamezni denotat, znotraj jezikovnega sistema pa je njegov denotat vedno od posameznega odtrgan, vezan na izražanje abstrakcije skupine istovrstnih denotatov (Vidovič Muha 2013: 51).

Leksikalni pomen, kot ga razlagajo B. Hansen idr. (1985: 153), temelji na treh segmentih:

- spoznavni objekt: od človeka neodvisna predmetnost spoznavanja;
- spoznavni subjekt: v konkretnih družbenih okoliščinah živeči človek kot aktivni nosilec spoznavne sposobnosti in spoznavnih funkcij vrednotenja, normativnosti, čustvenosti;
- v jezikovnih znakih zajeta odslikava: rezultat povratnih odslikav objektivne realnosti, posredovanj v številnih stopnjah predelave (Vidovič Muha 2013: 51).

V jedru slovarskega pomena je denotativni pomen; natančneje: vsak slovarski pomen ima svoj denotat – izraža referenco z denotatom; lahko rečemo, da denotira določeno danost (Vidovič Muha 2013: 51).

Za jezikovnosistemski (slovarski) pomen smo ohranili po Lyonsu pojem denotativnosti (Lyons 1980 I: npr. 219; Hansen idr. 1985; Čermák 1985: 237), čeprav nekateri jezikoslovci obravnavani pomen razumejo kot designacijo - zaznamovanje, neposredni, besedilni pomen pa kot denotacijo - poimenovanje. – Tako je tudi pojem denotat uporabljen kot razred, skupina

zunajjezikovne danosti, izražene z leksemom, kar je v razmerju z leksemom; npr. v primeru sopomenskosti imajo različni leksemi isti denotat (Lyons 1980 I: 219; Lewandowski 1994, I: 209; Hansen 1985: 153); podobno F. Čermák v slovarčku razlag glavnih terminov (1985: 237): “/P/redmet zunajjezikovne resničnosti, tudi mišljenja, razumljen navadno kot razred, na katerega se leksikalna enota (frazem) nanaša, jo označuje, poimenuje (x referent)”. Ko J. Lyons ločuje med pojmom referent in denotat, uporabi prepričljiv, vendar pa zelo osamljen zgled: *Zvezda danica je zvezda večernica*, pri čemer gre za isti denotat (planet Venero), vendar različna referenta, saj bi bil sicer stavek tavnološki, enak kot *Zvezda danica je zvezda danica* (Lyons (po Fregeju) 1980 I: 210-213). (Vidovič Muha 2013: 51–52).

V zvezi s pojmom (denotativni slovarski) *pomen se* je v slovenskem jezikoslovju najprej pri J. Müllerju (1980) pojavila *pomenka*. Avtor jo razlaga variantno: “Osnovna, vendar ne najmanjša enota v pomenoslovju je semem, tj. pomenka” (35); prek pojma *semem* vstopa tako *pomenka* v sopomenski par s *pomenom*; vendar nekoliko naprej: “Pomenka je beseda glede na vsakokratni pomen /.../“ (35), se pravi z besedami izražen, verbaliziran pomen – označujoče in označeno torej? Če ostanemo pri dejstvu, da je (denotativni) pomen tvorna (konstitutivna) sestavina leksema (besede pri Müllerju), bi morda bilo mogoče razumeti razmerje med pomenko in pomenom kot razmerjem med nosilcem lastnosti in lastnostjo. Tudi kasneje (1982) J. Müller tega razmerja ne razčisti. – V ESJ (1992: 191) beremo, da je *pomenka* (2) ‘/k/ ateri izmed pomenov iste besede /.../‘; torej ne več beseda, ampak pomen – omejitev Müllerjeve prve opredelitve v smislu vezanosti na besedo. Ker so se v slovenskem jezikoslovju že kar ustalili izrazi kot *sopomenka*, *protipomenka*, *nad-*, *podpomenka* ipd., kot ugotavlja tudi J. Müller (35), za lekseme kot nosilce pomenov s paradigmatskimi lastnostmi (Prim pogl. *Razmerje med leksemi.*), bi bilo mogoče sprejeti *pomenko* kot poimenovanje leksemov (besed pri Müllerju) glede na vse tiste njihove pomene, ki tvorijo paradigmatska (medleksemska pomenska) razmerja; tako bi predvideli stavke kot *x leksem ima x pomenov* in *y pomenk (Ima samo pomene / Ima samo pomenke)*, tj. pomenov, ki tvorijo sopomensko, protipomensko ipd. razmerje (Vidovič Muha 2013: 52).

Denotativni pomen določa dejstvo, da leksem kot jezikovni znak izraža odslikavo (predstavo) spoznavnega objekta, ne da bi spoznavni subjekt (človek) kakorkoli, se pravi po lastni presoji modificiral to odslikavo, npr. čustveno vrednotil, uporabil možnost stilizacije idr. Samo

denotativni pomen je lasten vsemu strokovnemu izrazju, npr. iz jezikoslovja *glagol*, *sklon*, *končnica*, *skladenjsko besedotvorje* idr. (Vidovič Muha 2013: 53).

Razvidno je že omenjeno dejstvo (prim. pogl. *Pomeni leksemov*), da je (slovarski) denotativni pomen leksemov glede na temeljno različnost denotata dvovrsten: znotraj slovarskega pomena so jedrni vsekakor tisti leksemi, katerih denotat je slovarsko izražen s predvidljivo izbiro in predvidljivo hierarhično ureditvijo pomenskih sestavin – s strukturalno določenim slovarskim pomenom torej; denotat skupine leksemov pa je lahko tudi govorno dejanje, njihovo slovarsko pomensko pojasnilo ima strukturo temeljne komunikacijske prvine – stavka, in slovnični pomen – priredje in podredje, katerega sta vezniška in pridevniška beseda, skladnja skupaj s končnico (Vidovič Muha 2013: 53).

Znotraj strukturalno določenega slovarskega pomena je glede na pomensko vrednost – pomensko intenzivnost, ekstenzivnost –, mogoče ločiti lekseme s t. i. srednjo (pomensko) vrednostjo, ki predstavljajo problematiko pa tudi obsegovno jedro slovarja, od leksemov, katerih (pomenska) vrednost se približuje neskončno (∞) – gre načeloma za zaimske in glagolske primitive, torej $Zaim/glag_p \approx \infty$, in lastnih imen, katerih slovarska vrednost je prekrivna z besedilnim pomenom, ali drugače – njihova (pomenska) vrednost je blizu 1, velja torej $L_i \approx 1$. Lastna imena po definiciji vzpostavljajo razmerje s posameznim, zato niso sestavina slovarja določenega jezika, so pa seveda sestavina poimenovalnega gradiva (Vidovič Muha 2013: 53–54).

Lekseme, katerih denotat je govorno dejanje, je vsaj v grobem zopet mogoče ločiti na dve reprezentančni skupini, na t. i. zakrita in izražena govorna dejanja; med prve sodita medmet, katerega denotat je celovito govorno dejanje, in členek z denotatom, katerega govorno dejanje je sestavina, dopolnilo drugega govornega dejanja. Izražena govorna dejanja se pojavljajo, kot rečeno, načeloma skupaj s pragmatičnimi okoliščinami (Vidovič Muha 2013: 54).

Denotativni pomen ima vsak samostalnik in glagol, načeloma ga lahko določamo tudi pri pridevniku in prislovu. Je obvezni pomen.

Denotativni pomen ima dve razsežnosti: 1. kot sestavina besedila se leksem lahko nanaša na posamezen denotat, 2. v okviru jezikovnega sistema pa je njegov denotat vedno odtrgan od posameznega, vezan na izražanje abstrakcije skupine istovrstnih denotatov. V jedru slovarskega pomena je denotativni pomen.

Denotativni pomen razumemo kot razmerje med označujočim in označenim (leksem kot izraz in predstava, ki jo vzbuja). To razmerje hočemo predstaviti, ne da bi razmišljali, če ta nabor glasov tudi vrednoti ali vanj vstopa govorec.

Glede na denotat se leksemi delijo na:

1. lekseme s slovarsko ali pomensko vrednostjo (L_1), ki jih v slovarju predstavljamo s pomenskimi sestavinami ali semi – najmanjša nedeljiva pomenska enota leksemskega (slovarskega) pomena. Pod slovarsko vrednostjo poznamo tisti denotat, ki ga s seboj nosijo različne besedne vrste. Razlaga teh leksemov (L_1) ni stavčna, predstavljeni so v smislu slovarske vrednosti. Različne besedne vrste v stavku opravljajo vlogo različnih stavčnih členov. Ločimo: 1.1 endogene (samostalniška (imenska) beseda in glagol) ter 1.2 eksogene (pridevniška beseda ob samostalniku ter prislov (nekoličinski) ob samostalniku in glagolu) lekseme,
2. govorna dejanja (L_2) – njihova razlaga je zmeraj stavčna. Razlaga L_1 in L_2 je lahko podana tudi s pomenskimi kvalifikatorskimi pojasnili (PKP),
3. slovnična razmerja (L_3) – ločimo: 3.1 priredno razmerje ali priredje (vezniška beseda) in 3.2 podredno razmerje ali podredje (vezniška beseda, predložna beseda) – gre za nabor leksemov, ki izražajo eno ali drugo razmerje. Predlog je nepregibna besedna vrsta, nima predmetnega pomena, samostalniško nični pomen. Z njim izražamo podredno skladijsko razmerje med besedami oz. besednimi zvezami (samostalniške besede ob njih morajo biti sklanjane, predlogi se vežejo z rodilnikom, dajalnikom, tožilnikom, mestnikom in/ali orodnikom). Veznik je slovnična (skladijska) besedna vrsta, ki kaže na priredno razmerje med stavkoma ali besedama ali podredno razmerje med stavkoma. Vezniška beseda so vezniki, oziralni in vprašalni zaimki (samostalniški, pridevniški, prislovni) ter nekateri členki (npr. vprašalni: ali). Veznik se od predloga loči po tem, da ne vpliva na sklonsko obliko besed ali besednih zvez, ki jih povezuje, gre za priredno razmerje med besedami (*teniška žogica in teniški lopar*). Slovnična razmerja so torej lahko medstavčna in medbesedna. Medstavčna se delijo na priredna in podredna, predstavljena so z vezniško besedo, medbesedna pa so lahko priredna (vezniška beseda) in podredna (predložna beseda).

V nalogi so podrobno obravnavani leksemi s slovarsko ali pomensko vrednostjo.

2.2.1 Slovarska strukturiranost denotativnega pomena

Glede na razsežnost denotata je mogoče, kot rečeno, lekseme s strukturalno razlago ločiti na dve temeljni skupini: slovarskopomensko so najzanimivejši lekseme s srednjo vrednostjo, med katere pa ne sodita skrajnostni skupini, se pravi tisti leksemi, katerih pomen se bliža ena ali pa neskončno, torej lastna imena in zaimki (Vidovič Muha 2013: 58).

Denotat je lahko vse, kar nosi s seboj slovnični gradivni nabor, tudi to, kar pomeni veznik, predlog, vezniška in predložna beseda. Na sekundarni ravni izražajo priredna in podredna razmerja, tj. zelo abstraktni denotat slovarja. Slovnični denotat je slovarski denotat v najširšem smislu. *Primeri s področja iger z žogo: (nogometna/rokometna/košarkaška) žog-a – -a je končnica in je slovnični denotat, (teniško/nogometno/rokometno/košarkaško) igrišče-Ø – v tem primeru pa imamo -Ø končnico, glasovno neizraženo končnico, ki ravno tako predstavlja slovnični denotat.* Slovarski denotat je lahko tudi t. i. govorno dejanje. Denotat stavčno-povedne frazeologije: *Žoga je okrogla., Žoga se je znašla za hrbtom vratarja. ← Žoga se je znašla za hrbtom koga.* – kot tak je element v slovarju, kot celoto ga jemljemo iz slovarja, po govornem dejanju ne razpade in ga ne tvorimo s samim govornim dejanjem. Slovarski denotativni pomen je dvovrsten: v okviru slovarskega pomena so jedrni tisti lekseme, katerih denotat je slovarsko izražen s predvidljivo izbiro in s predvidljivo hierarhično ureditvijo pomenskih sestavin – s strukturalno določenim slovarskim pomenom. *Primeri s področja iger z žogo: (teniški) lopar-Ø, (teniški) copat-Ø, (prosti) met-Ø, met-Ø (na koš), (prosti) strel-Ø, strel-Ø (na gol).* Denotat skupine leksemov pa je lahko tudi govorno dejanje. Njegovo slovarsko pomensko pojasnilo ima strukturo temeljne kompozicijske prvine – stavka. *Primeri: Žoga je okrogla., Žoga se je znašla za hrbtom vratarja. ← Žoga se je znašla za hrbtom koga.*

2.2.2.1 Lekseme s srednjo (pomensko) vrednostjo

Pri poskusu določitve denotativnega pomena izhajamo torej iz slovarsko strukturirane leksike, ki je v veliki meri odslikava dejanske predmetnostne strukturiranosti, gibajoče se predvsem znotraj splošnega pojmovnega sveta (ne specifičnega, npr. v smislu strokovnosti) (Vidovič Muha 2013: 58–59).

Kot je bilo že rečeno, leksem na ravni označenega ustreza pomenju – semantemu, ta je lahko sestavljen iz enega ali več pomenov – sememov. Pomenje je torej skupek predvidljivo povezanih pomenov, ki pripadajo istemu izrazu (označevalcu); večpomenskost (lastnost pomenja) je določena s predvidljivo povezanostjo pomenov po pomenotvornih postopkih, s tem se tudi – rečeno zelo posplošeno – loči od enakoizraznosti (homonimije). Sicer pa pomenje kot tako ne igra nobene vloge v pomenoslovju (kot npr. pomen ali pomenska sestavina). Enota pomenja (semantema) je torej pomen (semem); kot najmanjše enote določajo (denotativni) pomen pomenske sestavine (semi). Leksem na ravni označenega zajema torej pojme, ki jih je glede na obseg mogoče predstaviti od najmanjšega k največjemu v zaporedju:

pomenska sestavina (sem) – enota pomena,

pomen (semem) – (pomenska) enota leksema, osrednjega interesnega področja (leksikalnega) pomenoslovja,

pomenje (semantem) – leksikografska enota/enota (opisnorazlagalnega) slovarja (Vidovič Muha 2013: 59).

Pomenska sestavina

Denotativni pomen kot sestavino leksema, natančneje – kot sestavino aktualizirane vsebine jezikovnega znaka, je mogoče definirati s pomenskimi sestavinami in njihovo na različnosti obsega predstave denotata temelječo notranjo ali zunanjo hierarhiziranostjo – odvisno od vrste leksema: notranja hierarhija pomenskih sestavin je vezana na t. i. endogene lekseme, samostalnike in glagole, zunanja na eksogene, pridevnike, prislove, povedkovnike. Kot rečeno, posebni so v tem smislu poleg besed s samo slovničnim pomenom – predložne in vezniške besede, le medmeti in členki oz. vsi leksemi, katerih denotat je govorno dejanje ali prvine govornega dejanja (Vidovič Muha 2013: 59).

Pomenska sestavina (PS), *sem*, je najmanjša nedeljiva pomenska enota leksikalnega (slovarskega) pomena. Določena je razločevalno glede na pomenske sestavine pomenov drugih leksemov, ki sodijo v isto pojmovno (pomensko) polje – pri endogenih leksemih členjeno glede na različnost vlog znotraj pomena na največje in najmanjše možno. (Prim. pogl. Pomenski polji.) Tako kot pomen tudi pomenska sestavina nima izraza (formativa), saj je s stališča jezikovnega znaka nerelevanten (Lewandowski 1994, 3: 934); kot enota pomena je torej vezana samo na označeno – na vsebino. Ubeseđenje (verbalizacija) pomena, npr.

znotraj leksikografskih dejavnosti – najrazličnejših slovarskih predstavitev leksemov, temelji seveda na ubesedenju ustreznih pomenskih sestavin (Vidovič Muha 2013: 59–60).

Zgradba pomena

Slovarski pomen določa hierarhična urejenost pomenskih sestavin, v bistvu skladne s pojmom Dokulilove onomaziološke kategorije (1962: 29–50). Temeljno urejevalno načelo slovarskega pomena je torej sintagmatsko: podredno razmerje pomenskih sestavin s skladenjsko vodilno, sicer določano z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) in razločevalnimi pomenskimi sestavinami (RPS) kot skladenjsko odvisnimi, sicer pa določujočimi, je posledica naravne (kategorialne) strukturiranosti predstave denotatov. Omenjena dva tipa pomenskih sestavin prek slovarskega pomena v veliki meri torej verbalizirata (npr. slovarska razlaga) posplošeno predstavo sveta (Vidovič Muha 2013: 60).

Na dveh tipih členitve predstavne sveta v smislu razmerja med rodом in vrsto temelji tudi pomenskosestavinska (komponentna) analiza Skupine μ (Dubois idr.: 1970: 91–118), uporabljana v obravnavi retoričnih figur sinekdohe, metonimije in metafore; členitev Π izloča nujne sestavne dele določene predmetnosti. – V. Blanár (1978) opredeljuje leksikalni pomen kot notranje členjeno enoto “klasifikacijskih” (vsesplošnih), “identifikacijskih” (posebnih) in “specifikacijskih” (posameznih) pomenskih sestavin. – Razumevanje hierarhične urejenosti pomenskih sestavin znotraj pomena je v slovenskem jezikoslovju zaslediti pri J. Müllerju (1980; 1982), vendar z relativiziranjem tako izbire kot števila pomenskih sestavin: “Merila za število stopenj oz. določitev pomenskih sestavin sploh so lahko različna, odvisno pač od razčlenjevalčevih potreb” (1980: 41) (Vidovič Muha 2013: 60).

Členitev leksemov glede na pomenskosestavinsko zgradbo

Glede na to, ali slovarski pomen določenega leksema vsebuje oba tipa pomenskih sestavin, se pravi UPS in RPS, ali pa samo RPS, ločimo dve skupini leksemov: notranjo pomenskosestavinsko zgradbo imajo *endogeni leksemi* – nedvoumno samostalnik in glagol, ev. tudi prislov zunanjih okoliščin, zunanjo *eksogeni leksemi*, pridevnik, prislov notranjih okoliščin. Kot bomo videli, organizira pomensko polje endogenih leksemov UPS, pomensko polje eksogenih leksemov pa “skupek” RPS. Pri endogenih leksemih je UPS do določene mere predvidljiva, načeloma gre za uvrstitev razlaganega leksema v neposredno višje in s tem pomensko ekstenzivnejše pojmovno polje. Pri eksogenih leksemih je t. i. UPS – o klasični UPS, kot bomo videli, ne moremo govoriti – zunanja, določa pa jo vsakokratni skupek RPS,

pomensko kompatibilnih z (zunanjim) samostalniškim jedrom, ko gre npr. za pridevnik, ali glagolskim, ko gre za prislov notranjih okoliščin; gre torej za smiselnost celotne zveze skladijskega jedra, t. i. zunanje UPS, in vsakokratnega pomena eksogenega leksema, skladijsko prilastkovega, določenega z naborom RPS (Vidovič Muha 2013: 60–61).

Leksikalni pomen je nabor pomenskih sestavin – semov, nabor tistih vsebinskih lastnosti, ki imajo moč pomenskega razločevanja. Pomenske sestavine so enote slovarskega pomena s pomensko razločevalno močjo – lahko določajo prepoznavnost pomena leksema glede na pomene drugih leksemov. Svojo pomensko razločevalnost opravljajo na dveh ravneh: 1. uvrščevalna pomenska sestavina ima nalogo razvrščati razlagani pojem v širše pojmovno okolje. *UPS pri samostalnikih s področja iger z žogo: (teniška) žogica, (nogometna, rokometna, košarkaška) žoga UPS je športni rekvizit. Povemo, kaj sploh je žoga – športni rekvizit – iščemo najbližji in hkrati pojmovno predstavnejši pojem.* Iščemo razlaganemu pomenu leksema širši pojmovni prostor z zavestjo, da je ta prostor tudi informativni. Pomenska sestavina je najmanjši del leksema, ki ima pomensko razločevalno moč glede na druge lekseme. 2. Razločevalne pomenske sestavine – njihova vloga je vezana na pomensko razločevanje elementov, ki sodijo pod skupno uvrščevalno pomensko sestavino. *(Nogometno, Rokometno, Košarkaško) žogo ločimo od ostalih elementov, ki sodijo med športne rekvizite. Lahko izpostavimo njeno obliko, funkcijo. (Nogometna, Rokometna, Košarkaška) žoga je okrogla. Namenjena je metanju na koš ali gol. (Rokometni, Košarkaški, Nogometni) copati imajo obliko človeškega stopala in služijo kot (športna) obutev.* Doseči moramo neprekrivnost razlage, v vsaj eni pomenski razlagi se morajo pojmi, ki imajo enak UPS, ločiti, da ne prepoznavamo napačne sinonimnosti, če gre za koncept slovarja, kjer različnost prepoznavamo na izrazni (opisni) ravni in ne na denotatni. To niso enciklopedične razlage, kjer se o pojmu pove največ, tu je razlaga pomena zelo zaprta. Pomen = UPS v podredni zvezi z določenim številom RPS (pomen = UPS/x RPS).

Znotraj strukturalno določenega slovarskega pomena je glede na pomensko vrednost (pomensko intenzivnost/ekstenzivnost) mogoče ločiti lekseme s t. i. srednjo (pomensko) vrednostjo, ki predstavljajo problemsko in obsegovno jedro slovarja; od leksemov, katerih (pomenska) vrednost se približuje neskončnosti – gre za zaimke, glagolske primitive in lastna imena, katerih slovarska vrednost je prekrivna s slovarskim pomenom, ali drugače, njihova pomenska vrednost je blizu 1. Lastna imena po definiciji vzpostavljajo razmerje s

posameznim, zato niso sestavine slovarja določenega jezika, so pa sestavina poimenovalnega gradiva.

2.2.2.1.1 Endogeni leksemi

Med endogene sodijo tisti leksemi, ki so sestavina propozicije oz. pomenske podstave povedi; kot taki opravljajo vlogo samostojnih stavčnih členov (Vidovič Muha 2013: 61).

dvostopenjska zgradba pomena

Notranje dvostopenjsko razmerje med pomenskimi sestavinami izkazujeta besednovrstni množici, skladijskofunkcijsko določeni z vlogo oblikovanja najmanjše besedilne enote ali najmanjšega besedila – stavka, se pravi samostalniška in glagolska beseda (Vidovič Muha 2013: 61).

Dvostopenjskost razmerja pomenskih sestavin temelji na njunih dveh različnih vlogah znotraj leksemskega pomena:

1. *Uvrščevalna pomenska sestavina* (UPS) opredeljuje pomen leksema z vidika njegove vpetosti v načeloma neposredno višje pojmovno in s tem tudi pomensko polje. Omejitev glede neposrednosti uvrščanja je nujna, če sprejmemo že omenjeno stališče Wierzbicke v smislu uslovarjanja splošne in ne posebne (znanstvene, strokovne) pojmovnosti. Seveda je na leksikografski ravni ta pristop mogoče najti tudi v SSKJ. Zanimivi pa so primeri, ko se v okvir določene UPS uvrščajo leksemi z zelo skromno pojmovno povezanostjo (Vidovič Muha 2013: 62).

Pri semaziološkem postopku (slovarskega) ugotavljanja (denotativnega) pomena si za odkrivanje UPS samostalniške besede lahko pomagamo z dopolnjevalnim vprašanjem Kaj 'pomeni' (leksem) x – Kateri denotat ima x , natančneje – pomen katerega denotata ima x (Vidovič Muha 2013: 62).

Oziralni zaimki kot UPS na vrhu pomenske piramide glede na svojo izvorno tvorjenost – *kdo-r*; *ka(j)-r* – združujejo v svojem pomenu zaimensko kategorialnost – kategorialne pomenske sestavine – mogoče jih je izraziti s *tisti/a/o*, in sklicevalnost – oziralnost glede na vsebino RPS, izraženo s *ki* (*kateri*). V bistvu imamo opraviti z neposrednim stikom kategorialnih pomenskih sestavin, ki skupaj z RPS dosejajo za leksem predzadnje stopnje na pomenski piramidi slovarsko vrednost – slovarsko pomensko prepoznavnost. Kot nosilci kategorialnih pomenskih sestavin so zaimki z vrednostjo UPS pomensko najsplošnejši (najekstenzivnejši),

hkrati pa s svojo vgrajeno oziralno (sklicevalno) prvino – glagolski primitivi pa s svojo intenčnostjo izpostavljajo "koreferenco" z denotati RPS; lekseme, ki jih s svojo vlogo UPS zajemajo, so tako sposobni opredeliti kot slovarsko vrednost, se pravi kot slovarskopomensko prepoznavno danost (Vidovič Muha 2013: 63).

Dvojnost narave oziralnih zaimkov – posploševalnost (kategorialno pomenskost) in sklicevalnost (oziralnost – glede na kaj) je lepo vidna tudi v besedotvorju, kjer se pomenska kategorialnost iz skladijske podstave (besedne zveze, iz katere po pretvorbenem postopku nastaja tvorjenka) pretvarja v obrazilni morfem z vgrajeno oziralniško referenco z denotatom besedotvorne podstave, prenesenim (po pretvorbi) iz denotata predmetnopomenskih besed skladijske podstave (Vidovič Muha 2013: 63).

Pri odkrivanju pomenskih povezav, katerih nosilec je UPS, skušamo torej ugotoviti, v katero najbližje, se pravi po obsegu najmanj obremenjeno, hkrati pa bolj predstavno pojmovno področje, sodi leksem oz. njegov denotat; v bistvu gre za vzpostavljanje pomenske zveze z načeloma neposredno nadpomensko in zato predstavnejšo množico. UPS dejansko veča tudi predstavnost svet ob hkratnem upoštevanju, da se s tem veča tudi pomenska ekstenzivnost (Vidovič Muha 2013: 63–64).

2. Skupina pomenskih sestavin, imenovana razločevalne pomenske sestavine (RPS), ima vlogo prepoznavno določiti pomene leksemov, ki sodijo v pojmovno polje iste UPS. Tudi pri ugotavljanju RPS je pri samostalniških poimenovanjih možen semaziološki postopek z vprašalno povedjo: Katere lastnosti ima določen denotat (znotraj UPS seveda). Kot je znano, je različna vloga pomenskih sestavin razvidna na metajezikovni ravni v slovnični zgradbi slovarske razlage; ta je pri endogenih leksemih vedno nestavčna, v obliki podredne samostalniške ali glagolske zveze. V znanem obrazcu pomena $UPS/xRPS$ (Vidovič Muha 1988: 25–26) označuje x število RPS, ki je določljiva relativno, glede na pomensko prepoznavnost leksema znotraj leksemov, ki sodijo v okvir iste UPS (najmanjšega pomenskega polja) (Vidovič Muha 2013: 64).

Kot smo že omenili, slovarskopomenoslovna literatura, pa tudi leksikografske izkušnje pri delu za SSKJ nasploh utemeljujejo nujnost vpeljave skupine pomenskih dopolnil, znotraj kognitivne semantike imenovane *virtuem* (glede na *sem* – pomensko sestavino). Tovrstna pomenska dopolnila lahko poudarjajo, izpostavljajo določene prvine najmanjšega pojmovnega in iz njega tudi najmanjšega pomenskega polja – lahko na ravni UPS, lahko pa

tudi lastnosti prvin tega polja znotraj RPS. Gre torej za pomenska dopolnila, katerih uvrščevalna ali razločevalna vloga ne zajema vseh leksemov, lahko večino ali pa samo tiste, ki so v središču splošne zavesti kot posledica določene človekove civilizacijske, kulturne in sploh okoljske izkušnje (kognitivni vidik) (Vidovič Muha 2013: 64–65).

Število UPS je že po definiciji lahko samo ena, izrazna podoba je lahko beseda ali stalna besedna zveza. Posebnost izrazne podobe UPS je vezana na primere, ko imamo opraviti s slovarsko predstavitvijo t. i. sestavinske svojilnosti ali tvorne (konstitutivne) sestavine česa; UPS ima v takšnih primerih obliko delnega (partitivnega) rodilnika. (Vidovič Muha 2013: 66) Število RPS (x) pa je odvisno, kot rečeno, od števila leksemov, ki jih zajema določena UPS pa tudi od vrste oz. tipičnosti teh leksemov; gre torej za doseg prepoznavnosti (razvidne različnosti) takšnega leksema znotraj pojmovnega polja določene UPS (Vidovič Muha 2013: 66).

Naj povzamemo: pri endogenih leksemih je bistveno spoznanje, da je vsak leksem do določene stopnje prvina leksema, katerega denotat ima širši obseg, kar ima na ravni pomena – konkretno UPS, za posledico večjo vsebinsko posplošenost; z drugimi besedami: večanje obsega denotata gre na račun manjše vsebinske oz. pomenske prepoznavnosti (Hansen idr. 1985: npr. 186, 193; Filipec 1985: npr. 71, 92). Hierarhiziranje leksemov na podlagi večanja obsega, ki ga izraža UPS, in s tem hkrati manjšanja vsebinske prepoznavnosti denotatov, ki jih zajema – od (naj)manj splošnega k (naj)bolj splošnemu –, je mogoče do stopnje tako splošnih leksemov, da jih lahko izrazimo, "posplošimo" le še zaimensko ali proverbalno, se pravi z najekstenzivnejšo slovarsko vrednostjo. (Vidovič Muha 2013: 66)

Sicer pa je sintagmatsko razmerje znotraj pomena mogoče označiti kot inkluzivno, se pravi $UPS \supset xRPS$, kar je mogoče dokazati s Hallidayjevim identifikacijskim stavkom (1994: 119) y je x (Vidovič Muha 2013: 66).

Pomenski polji

Z izrazom pomensko polje imenujemo s pomenskimi sestavinami strukturirano pojmovno polje – predstavní svet, ki ga oblikuje UPS po eni strani s svojo odprtostjo do drugih UPS – največje pomensko polje, po drugi pa do različnih RPS, ki določajo pomene leksemov znotraj njenega pomenskega polja – najmanjše pomensko polje. (Vidovič Muha 2013: 67)

Celotna pomenska piramida, ki jo izoblikuje zbir medsebojno hierarhično povezanih UPS, vsaka s svojimi posameznemu denotatu ustreznimi RPS tvori največje pomensko polje

(Vidovič Muha 1988: 27). Velja, da je razmerje med posameznimi UPS iste pomenske piramide prehodno (Vidovič Muha 2013: 67).

UPS opravlja torej dvojno leksemkopomensko povezovalno vlogo: znotraj največjega pomenskega polja je prehodna, pomenskoodprta – vzpostavlja razmerja do drugih UPS in tako povezuje lekseme z različno pomensko (in s tem pojmovno) razsežnostjo: v vzpenjanju po pomenski piramidi večja pomensko ekstenzivnost, v spuščanju intenzivnost pomena krepi. Znotraj najmanjšega polja pa povezuje lekseme, ki izražajo njej ustrezno pomensko ekstenzivnost – pomenska odprtost se kaže v možnosti nastajanja ali izginevanja pomenov leksemov, ki jih lahko zajame s svojo pomensko razsežnostjo; pomenska različnost in s tem do določene mere vsaj posredna prepoznavnost leksemskih denotatov znotraj njene pomenske ekstenzivnosti je lahko dosežena šele z RPS (Vidovič Muha 2013: 68).

Naj povzamemo: za UPS velja, da že sama glede svojega pomena ni homogena; vsebuje dva tipa pomenskih povezav: Vsaka UPS, razen zadnje, tiste na vrhu pomenske piramide, je posredno, prek drugih UPS, ali neposredno, na predzadnji stopnji pod vrhom pomenske piramide, nadpomenka, hkrati pa tudi podpomenka, razen najnižje, izhodiščne v piramidi. Vse UPS s celotne pomenske piramide pa določa s svojimi kategorialnimi pomenskimi sestavinami še najvišja UPS, tista, ki je na vrhu piramide; kot zaimek (pronomen) ali glagolski primitiv (proverb) se namreč lahko pojavlja le kot zadnja, najvišja možna nadpomenka, kar samodejno pomeni, da se zaradi svoje pomenskosestavinske zgradbe kot podpomenka sploh ne more pojavljati. V tem primeru so zaimki in glagolski primitivi pomensko najekstenzivnejši, s svojimi kategorialnimi pomenskimi sestavinami pokrivajo celotno največje pomensko polje. Univerzalnost kategorialnih pomenskih sestavin leksemov z vrha največjega pomenskega polja se pojavlja kot sestavina zbira vseh največjih pomenskih polj slovarja določenega jezika. V tem smislu se odpira zanimivo vprašanje, kateri leksemi slovarja določenega jezika se v vlogi UPS pojavljajo na predzadnji stopnji pomenske piramide oziroma kateri leksemi imajo posredno prek zaimka/glagolskega primitiva kot svoje UPS samo kategorialno pomensko uvrstitev. Drugače: kateri pojmovni svet v slovarju določenega jezika pokrivajo? In dalje: kateri tako dobljeni pojmovni svet je skupen slovarju "vseh" jezikov? N. B. Mečkovska (1995: 306–308) med leksikalnosemantičnimi univerzalijami izloča npr. abstraktna področja, kjer bi jih tudi bilo mogoče iskati, npr.

prenesenost pomenov (metonimija, metafora), frazeološki obrati, tabuiziranje idr (Vidovič Muha 2013: 68).

Tako kot za ureditev pomenskih sestavin znotraj pomena velja tudi za razmerje med UPS-i znotraj največjega pomenskega polja inkluzivnost. Hierarhična paradigmatška razmerja, ki določajo pomensko piramido, tudi tu lahko prevedemo v linearna in dobimo Hallidayjeve identifikacijske stavke, v katerih se pojavlja kot povedkovo določilo nadpomenka; tovrstni stavki so definicijski za nadpomenke. Stavki sodijo med resnične trditve. S prediciranjem podpomenke pa tvorimo stavke, ki izkazujejo resničnost le pod določenimi pogoji, izraženimi npr. s členkovnim (dodajalnim) modifikatorjem *tudi*; značilni so za podpomenke (Vidovič Muha 2013: 68–69).

V najmanjše pomensko polje sodi torej pojmovni svet, ki ga zajema UPS. Vanj je mogoče uvrstiti tudi vse modifikacijske tvorjenke poimenovanj predmetnosti, ki jih zajema posamezna UPS, pa tudi vse njihove morebitne sopomenke. (Vidovič Muha 2013: 69)

Najmanjše pomensko polje posameznega leksema se torej lahko razvija vodoravno in navpično: vodoravno ga razvijajo sopomenke, navpično pa modifikacijske tvorjenke, ki pa, kot vemo, načeloma ohranjajo kategorialne lastnosti jedra skladijske podstave. Primeri, ko se te lastnosti ne ohranjajo, so predvidljivi (Vidovič Muha 1995a, 2011: 37–61) (Vidovič Muha 2013: 69).

Razmerje med leksikalnim pomenom in razlago

J. Filipec (1995: 31; 1985: 71–75) razume razmerje med pomenom in razlago kot razmerje med naravnim jezikom in metajezikom. Pri razlagi gre za eksplicitno metajezikovno formulacijo pomenskih sestavin. Slovanska razlaga je metajezikovno “sredstvo identifikacije pomena leksema / .../” (1973: 80), ki temelji na predstavitvi manj znanega v bolj znanem, kar ima za posledico stopnjevanje abstrakcije in s tem oteževanje metajezikovne formulacije; kot rečeno, vzpenjanje po pomenski piramidi, če naj se izrazimo skladno z našo grafično predstavitvijo, pomeni hkrati pomensko širjenje in s tem posploševanje, približevanje pojmovno širšim denotatom, in obratno – spuščanje po pomenski piramidi ima za posledico pomensko ožjenje in s tem intenziviranje – približevanje pojmovno ožjemu denotatu (Vidovič Muha 2013: 69–70).

Slovarsko razlago “rahlja” v smislu (strukturalne) definicije dejstvo, da vsebuje, kot smo znotraj pomenskih sestavin že omenjali, poleg posploševalne (uvrščevalne) in specificirajočih

(razločevalnih – UPS in RPS) prvin tudi omejeno posploševalne in ne v celoti specificirajoče (virtuem) – pač skladno s splošno (neterminološko) predstavo o določenem leksemu, izražene s prislovi kot *navadno*, *predvsem*, *zlasti* in morda še kaj (Vidovič Muha 2013: 70).

Obvestilna vloga zunajjezikovnih okoliščin

Leksemi s slovarsko (pomenskosestavinsko) razlago včasih potrebujejo tudi podatek o t. i. zunajjezikovnih okoliščinah rabe, v SSKJ imenovanih pomenska kvalifikatorska pojasnila. Vsaj v grobem jih je mogoče ločiti nekako na tri skupine, lahko še s podskupinami (Vidovič Muha 2013: 70).

Med okoliščine prvega tipa (O₁) sodijo opredelitve kraja in časa, med okoliščine drugega tipa (O₂), tiste, ki so vezane na prepoznavanje družbenega in političnega vzdušja časa, ko je SSKJ nastajal, okoliščine (O₃) opozarjajo na različne znotrajjezikovne posebnosti leksema (Vidovič Muha 2013: 70).

Denotativni slovarski pomen je zbir pomenskih sestavin. Endogene lekseme (samostalniško in glagolsko besedo) določa dejstvo, da je zbir njihovih pomenskih sestavin skladijsko hierarhiziran in tako po številu kot vrsti oz. pomenu absolutno ali relativno predvidljiv.

1.2.2.1.2 Eksogeni leksemi

Med eksogene lekseme sodijo tisti, ki niso sestavina propozicije oz. pomenske podstave povedi: gre za dopolnjujoče ali razvijajoče stavčne člene (Vidovič Muha 2013: 76).

Z vidika klasičnega pojmovanja sintagme – kombinacije identifikacijske in determinacijske funkcije – velja za eksogene lekseme za razliko od endogenih, da je jedro sintagme, identifikacijski člen, zunaj njih samih (Mikuš 1952; 1960; Vidovič Muha 1994b); pomenske sestavine (semi) so enofunkcijske, leksikalni pomen je strukturiran linearno. Takšne lastnosti izkazujejo v celoti pridevniki ter prav gotovo modifikacijski prislovi. Zaradi (potencialnega) transformacijskega razmerja z glagolom predstavljajo posebno vprašanje povedkovniki (Vidovič Muha 2013: 76).

Na ravni denotativnega pomena je eksogenost leksemov določena z dejstvom, da znotraj svojega pomena, kot rečeno, ne morejo izkazovati UPS; s svojo množico RPS določajo oz. izbirajo pomensko ustrezno (skladijsko) jedro besedo, pri pridevniški besedi je to samostalnik, pri (delu) prislovov pa glagol, vendar niti samostalnik niti glagol s pomenskofunkcijskega vidika ne moreta biti pravi UPS, saj nimata vloge načeloma

neposredne nadpomenke, se pravi uvrščanje denotata v višje pojmovno in s tem pomensko polje. Tako tudi prvina razločevalnosti znotraj pomenskih sestavin izgublja tisti smisel, ki ga ima pri endogenih leksemih, saj ni notranjega pomenskega nasprotja – razločevalnost glede na uvrščevalnost (Vidovič Muha 2013: 76).

Zdi se, da bi bilo pri eksogenih leksemih smiselno govoriti o povezovalnih pomenskih sestavinah, saj njihova vloga temelji na povezovanju, družljivosti leksemov z določeno skupno temeljno lastnostjo. Tako se npr. merni pridevniki (Prid_m) smiselno razvrščajo ob “merljive” samostalnike oziroma takšne, ki izražajo razsežnost v prostoru, času; duševnolastnostni pridevniki ob samostalnike z oznako človeško+. O izbiri denotata jedrnega samostalnika pri tvorjenem pridevniku odloča podstavna oz. motivirajoča beseda, najprej njena besednovrstnost – glagol, samostalnik, pri samostalniku podkategorije spola človeško, živo, števno idr. (Vidovič Muha 2013: 76).

Pomeni eksogenih leksemov (pridevniška, deloma prislovna beseda in povedkovnik) ne morejo izkazovati hierarhiziranosti svojih pomenskih sestavin – pojavljajo se kot pomensko determinujoči členi zunanjega skladskega jedra.

Primerov za to skupino leksemov na področju iger z žogo ni.

2.3 Sporočanje-pragmatični pomen

Zanimajo nas predvsem pragmatično-komunikacijske prvine, ki jih prinašajo slovarji, kot je SSKJ; gre za razčlenitev uslovarjenih govornih dejanj. Katere informacije nam sploh prinašajo tovrstni slovarji? V razmišljanje o uslovarjenih sporočanje (komunikacijskih) in pragmatičnih prvinah jezika, vgrajenih v tipu slovarja, kot je SSKJ, ki je zasnovno vezan na predstavitev sistemiziranih poimenovalnih enot jezika, je smiselno pritegniti ambiciozni angleški slovar Collinsa Cobuilda (1997,¹1995), ki v celoti temelji na sporočanje vlogi jezika. Slovar namreč predstavlja resen poskus ujeti (jezikovno) izraženo misel, se pravi tako namero tvorca besedila kot tudi (jezikovno) reakcijo naslovnika, ujeti torej smisel jezika z vidika njegove sporočanje vloge. Pozornost zbuja že na platnicah zapisana obljuba, da gre za slovar “dejanske angleščine” (real English) (Vidovič Muha 2013: 97–98).

Lahko na kratko povzamemo: pri Collins-Cobuildovem slovarju gre za nov tip slovarstva, ki je pogojen z možnostjo računalniške obdelave velike, če se da kar največje možne množice besedil: (angleški) računalniški korpus Banka angleščine (The Bank of English), na podlagi

katerega je nastal omenjeni slovar, je lahko za predstavitev “dejanske angleščine” ponudil (leta 1995) 200 milijonov besed v vseh mogočih besedilnih in zunajbesedilnih okoliščinah rabe. Računalniške zbirke besedil omogočajo torej popolnoma nov tip slovarskih zasnov oz. slovarjev z ambicijo prek jezika prepoznavati vse kulturne, civilizacijske, ideološke idr. okoliščine, ki omogočajo jezikovni rabi biti učinkovita: “Govoreči izbirajo svoje namere in ta izbira se polašča jezika za njihove namere,” (Collins-Cobuild 1997: xxxiv). Ker “različni jeziki prinašajo različne pragmatične strategije” (xxxiv), je učinkovitost posameznih jezikov pogojena s poznavanjem tudi različnosti teh strategij. Pragmatična kompetenca, se pravi “sposobnost učinkovite jezikovne rabe za izpolnitev namere in cilja”, je bistvo sporočanjeve zasnove slovarja. Po pričakovanju ostajajo do določene mere zunaj tovrstne slovarske zasnove zlasti znanstvena in umetnostna besedila (Vidovič Muha 2013: 98–99).

Slovar tako ne prinaša več (slovarske) vrednosti svoje leksike – obeh omenjenih tipov virtualnih pomenskih povezav prek uvrščevalnih pomenskih sestavin – ampak prototipski opis določenega denotata, torej kar se da splošno predstavilo (pojemo) o njem, izoblikovano na podlagi mnogih, v določenem trenutku po največ možnih zapisov njegove rabe. Stavčna oblika slovarskega pojasnila, lahko v *Če/If-stavku* podane najbolj tipične okoliščine pojavljanja denotata, ohranja besedilno aktualne skladenjske kategorialne lastnosti, vendar npr. pri glagolu glede časa v obliki časovno nezaznamovanega sedanjika; v tem smislu vendar ohranja distanco do konkretne besedilne aktualnosti (Vidovič Muha 2013: 99).

Kot rečeno, nas v zvezi s klasičnim tipom slovarstva – vanj sodi seveda tudi SSKJ – zanima predvsem vprašanje, v kolikšni meri neprimerljivo manjši obseg gradiva, na podlagi katerega so nastajali slovarji v predračunalniškem obdobju, se pravi v evropskem okviru nekako od srede 20. stoletja, omogoča posredovati podatke o sporočanjevem vidiku jezika, o (posebnih) okoliščinah jezikovne rabe. Glede na jezikovnosistemsko zasnovo teh slovarjev, v primeru SSKJ in njemu podobnih, ki so nastajali v petdesetih in šestdesetih letih zlasti v slovanskem svetu, torej tudi znotrajsistemsko omejenih na knjižni jezik (podsistem jezikovnega sistema), gre seveda, kot rečeno, za morebitni slovarski izraz samo tistih (pragmatično) sporočanjevskih prvin, ki so postale neločljivi del jezikovnega sistema oz. leksike. (Vidovič Muha: 2013: 99)

Prvine SSKJ, ki opozarjajo na najrazličnejše okoliščine jezikovne rabe tako tistih leksemov, katerih razlaga ubeseduje slovarsko vrednost – gre za ubeseditev pomenskih sestavin (slovarskega) pomena (L₁) – kot tistih drugih, v SSKJ predstavljenih sporočanjevsko – v obliki

stavčno zgrajenih pomenskih pojasnil (L_2), so t. i. pomenska kvalifikatorska pojasnila. Z drugimi besedami: pragmatičnojezikovni vidik v širšem, ne neposredno sporočanjškem smislu, je v SSKJ prek pomenskih kvalifikatorskih pojasnil mogoče iskati ob L_1 , katerih denotativni pomen je mogoče predstaviti strukturalno, ali pa ob L_2 z govornim dejanjem kot denotatom in stavčno razlago pomena. Sicer pa, kot rečeno, gre za ubeseditev pomenov dveh različnih denotatov: denotat, vezan na govorno dejanje, ima stavčni tip razlage, nestavčna podredna besedna zveza je razlaga pomena kot slovarske vrednosti. Pomenska kvalifikatorska pojasnila se torej v SSKJ lahko najdejo ob “klasičnem” slovarskem ali sporočanjškem tipu razlage, vendar z deloma različnima vlogama (Vidovič Muha 2013: 99–100).

Če izhajamo iz pojma *organizatorji diskurza* (discourse organizers), s katerimi se srečamo v Collins-Cobuildovem slovarju, opredeljenim kot besede ali besedne zveze, ki pomagajo organizirati govor ali pisavo tako, da jo poslušalec ali bralec lažje razume, potem bi do neke mere v tem smislu lahko razumeli le tista pomenska kvalifikatorska pojasnila, ki se razvrščajo ob (stavčna) pojasnila (uslovarjenih) govornih dejanj. Pri pomenskih kvalifikatorskih pojasnilih, razvrščenih ob “klasične” slovarske lekseme s strukturalno razlago pomena, katerih denotat torej ni govorno dejanje, pa gre za pojasnilo leksema, da bi v potencialnem besedilu lahko obvestilno polno učinkoval; v primeru pomenskih kvalifikatorskih pojasnil gre dejansko za neposrednega ali posrednega označevalca potencialne besedilne realizacije (Vidovič Muha 2013: 100).

Lahko torej povzamemo: v slovarjih tipa SSKJ je mogoče ločiti poleg slovarsko relevantnih slovničnih podatkov (slovničnih kvalifikatorjev) še dve drugi temeljni skupini, ki pojasnjujeta oz. dopolnjujeta slovarski ali (uslovarjeni) besedilni denotat; gre za konotativne podatke, vezane na (jezikovno) zvrstne in stilne opredelitve, izražene s t. i. kvalifikatorji – označevalci, in okoliščinske (pragmatične) v najširšem smislu, izražene s pomenskimi kvalifikatorskimi pojasnili (Vidovič Muha 2013: 100).

Pri razmišljanju o sporočanjškem vidiku SSKJ velja usmeriti pozornost tako na stavčni tip slovarskih razlag, pa tudi, kot rečeno, na pomenska kvalifikatorska pojasnila; slednja se namreč lahko pojavljajo ob eni ali drugi skupini uslovarjenih poimenovanj, se pravi ob poimenovanjih govornih dejanj ali ob “klasičnih” leksemih, se pravi s strukturalnim (pomenskosestavinskim) tipom razlag (Vidovič Muha 2013: 100).

Uslovarjena govorna dejanja v SSKJ so torej lahko razvidna že iz stavčnega pojasnila pomena, iz stavčno strukturirane “razlage”; načeloma gre za tipe kot *kdo* ‘govoreči’ *izraža/poudarja* ipd. *kaj kako/kot* je izraženo z geselskim leksemom. Razlaga torej ne posreduje slovarskega pomena v smislu slovarske vrednosti leksema, ampak *namero* tvorca besedila kaj povedati – *izraža*, tudi *poudariti, poudarja*. V vseh primerih, ko SSKJ pojasnjuje, kaj človek s čim *izraža*, in ne kaj kaj *pomeni*, gre za izpostavitve sporočanje vidika leksema in s tem njegove *pragmatične vloge*, lahko posebej izpostavljene s pomenskim kvalifikatorskim pojasnilom (Vidovič Muha 2013: 100–101).

Referenca z govornim dejanjem je pri leksemih L_2 lahko zakrita ali izražena. V primeru izražene reference imamo opraviti s stavčno strukturiranimi stalnimi besednimi zvezami, tip ob dvigu kozarca *na zdravje* “Pijmo” (Vidovič Muha 2013: 101).

V primeru slovarske reference z zakritim govornim dejanjem je izrazna podoba teh leksemov besedna; gre predvsem za modifikacijski besedni vrsti, medmete in členke. Medmeti kot izraz (globinske) stavčno strukturirane povedi posredujejo celovito govorno dejanje, členki kot izraz “globinskega” stavčnega dela povedi, stavčnega modifikatorja izraženega stavka, delno (necelovito) govorno dejanje (Vidovič Muha 2013: 101).

Katera govorna dejanja so medmeti, se pravi, katera govorna dejanja imajo svoj medmetni in s tem jezikovnosistemski (leksemski) izraz? Glede na medmetno gradivo, ki ga prinaša SSKJ, je mogoče reči, da gre, s sporočanje vidika, za tri temeljne skupine, ki jih povezuje dejstvo, da *kdo* (človek) načeloma z različno modifikacijo glasu – ne nujno s čisto (fonemsko) glasovno realizacijo, ki je vsaj izrazno pretežno enobesedna (izgovarja se z zvočnimi lastnostmi, značilnimi za izgovor ene besede) obvešča o

- a) lastnem čustvenem ali telesnem stanju, kot je npr. veselje, žalost, bolečina, (telesno ali duševno) ugodje; gre za *razpoloženske medmete*;
- b) določeni nameri v zvezi
  - b₁) s človekom, npr. zavrnitev ali pritrditev, dvom, želja po uresničitvi kakega dejanja v konkretnih govornih okoliščinah, npr. utišanje idr.;
  - b₂) z živalmi, npr. privabiti žival, t. i. vabni klici, ali jo odgnati, ji ukazati določeno vedenje oz. gibanje; skupini bi lahko imenovali *namerni medmeti*;
- c) zvokih, ki jih tvorijo živali – lahko glede na različno telesno počutje, ali pa tudi različne naprave, stroji, zvokih, ki nastajajo pri hoji, gibih oz. vsem, kar je sploh slišno. Gre za

človekov poseg, natančneje za človekovo interpretacijo zvokov, s tem seveda za njihovo prekvalifikacijo v glasovno gradivo in tako za potencialno semantizacijo oz. obvestilnost tega gradiva – kdo posnema glas živali/naprave/slišanega in hkrati lahko pomensko interpretira. Pri tem tipu medmetov načeloma ne moremo govoriti o njihovi stilni vrednosti. Seveda se pojavlja vprašanje, katera oglašanja, zlasti živali imajo svoj jezikovni (leksikalni) ustreznik. Zdi se, da gre predvsem za živali, s katerimi prihaja človek pogosto v stik, npr. nekatere divje živali (lisica, volk, zajec ipd.) oz. za tiste, ki živijo stalno v človekovi bližini, kot so to prav gotovo domače živali; to so *posnemovalni (onomatopejski)* medmeti. (Vidovič Muha 2013: 101–102)

S sporočanjaškega vidika sta si blizu skupini a) in b), razpoloženski in namerni medmeti; skupina c) poskuša antropomorfizirati “govorico” živali oz. slišanega; v tem smislu opravlja (prek človeka) vlogo “sporočanja” živali oz. lahko posredno tudi lastnosti, stanje človeka, npr. način pitja kot *klokotanje*, jedenja kot *cmokanje*, načina hoje kot *štorkljanje*, premikanja sploh celo nežive narave, npr. žvižg vetra, burje, valovanje morja ipd. (Vidovič Muha 2013: 102).

Stavčno zgrajene razlage medmetov so za predstavitev govornega dejanja lahko samozadostne ali pa morajo imeti obvezno predstavitev zunajjezikovnih okoliščin v SSKJ v obliki pomenskih kvalifikatorskih pojasnil. V prvem primeru ima razlaga obliko stavka z osebnim glagolom *izraziti* ali *posnemati* – *izraža, posnema*, pri čemer je vršilec dejanja (osebik) določen z dejstvom, da je že po naravi stvari – antropocentrični vidik medmetov – vedno *kdo*, torej človek. Vzorec z glagolom *izraziti*: Vd Glag_{os} Prisl_n Sam₄ – (*kdo*) *izraža kaj* (*kako*), pri čemer Vd → *kdo* (*človek*), Glag_{os} → *izraža*, kaj → ‘veselje, bolečino/ .../’, Prisl_n → z glasovi ← glasovno, npr. z *aj* ‘(kdo) izraža telesno bolečino’, torej ‘kdo izraža z (medmetom *aj*) telesno bolečino’, *juhuhu* ‘(kdo) izraža (z medmetom *juhuhu*) veselje, razigranost’, *puh* ‘(kdo) izraža (z medmetom *puh*) zoprnost’, *na* ‘(kdo) izraža (z medmetom *na*) (npr.) presenečenost’ ipd. Podobno z glagolom *posnemati*, npr. *mu* ‘posnema oglašanje goveda – (kdo) (z glasovoma *mu*) posnema oglašanje goveda’, *puh* ‘(kdo) (z glasovi *puh*) posnema puhanje’, *ta ta* – / .../’ (kdo) posnema (z glasovoma *ta ta*) zvok pri streljanju ipd.; (Vidovič Muha 2013: 102)

Pri namernih medmetih, se pravi vabnih klicih, velevanjih živalim ipd., morajo biti dane zunajjezikovne okoliščine; referenčni pomen je v obliki velelnega stavka (Vidovič Muha 2013: 102).

V zvezi s členki naj zaenkrat opozorimo samo na namero tvorca besedila, izraženo z razlagalnim vzorcem *kdo* – govoreči/tvorec besedila *poudarja* kaj. V SSKJ je uporabljena v primerih (nekaterih) členkov, sicer v SSKJ označenih kar kot prislov, npr. *baš* (prisl.) ‘*poudarja* trditev; prav, ravno’. Poudarna (členkovna) vloga se lahko pojavlja pri (izvornih) pridevniki ali prislovi; razvrščanje je temu ustrezno, se pravi, ob jedri samostalnik oz. glagol, npr. *bled* (prid., z oslavljenim pomenom) ‘*poudarja* pomen samostalnika, na katerega se veže;’ *dejanski* (prid.) ‘*poudarja* trditev’ ipd. (Vidovič Muha 2013: 103).

Prislove kot prvine govornega dejanja SSKJ razlaga po pričakovanju v obliki stavka. Krajevne in časovne okoliščine so predstavljene v zvezi z govorečim/tvorcem besedila oz. trenutkom govorjenja/nastajanja besedila. Gre za primere kot *blizu* ‘(Kdo) izraža majhno razdaljo (od sebe);’ *tu* ‘(Kdo) izraža kraj, prostor, kjer on (govoreči) je, se nahaja;’ *zgoraj* ‘(Kdo) izraža položaj, ki je od njega (govorečega) višje, ant. spodaj;’ *zdaj* ‘(Kdo) izraža, da se dejanje godi v času, trenutku njegovega govorjenja’ ipd. (Vidovič Muha 2013: 103).

Poseben tip na govornem dejanju temelječih “leksemov” – zaznamujmo jih z L₃ –, je vezan na nejezikovno sporočanje – uslovarjajo se obvestilno prepoznavni vedenjski vzorci, ali na sicer jezikovno sporočanje, vendar zopet s poudarkom na določenih jezikovnih vedenjskih vzorcih (Vidovič Muha 2013: 103).

Za posredovanje pragmatičnih okoliščin nejezikovnega sporočanja gre po SSKJ v nekaj tipološko različnih primerih: (1) podane so res zunajjezikovne okoliščine določenega dejanja s sporazumevalno vrednostjo, (2) z gibi, držo glave ipd. sporočamo o svojem čustvenem stanju, razpoloženju, lahko pa tudi razmerju do konkretnega govornega dejanja, npr. pri izražanju a) žalosti, zadrege, b) nesoglasja, zanikanja, c) neprijetnega začudenja, dvoma, č) strahu, d) nestrpnosti, odpora, (3) ko določena predmetnost dobi sporazumevalno vrednost (Vidovič Muha 2013: 103–104).

SSKJ izhaja v pomenskem kvalifikatorskem pojasnilu iz namere tvorca besedila, ki ji pripiše določen izraz – neke vrste onomaziološki vidik – torej pri izražanju nesoglasja, zanikanja ‘odmajati z glavo’, ali podobno v primeru pri žrebanju s kovancem *cifra* ‘*obrat/dejansko obrat/kovanca s številko navzgor*’; sami izhajamo iz nejezikovne reakcije v kvalifikatorskem pojasnilu, ki ji je dana komunikacijska vrednost. Vidik je semaziološki – ustrezen tipu slovarja, kot je SSKJ (Vidovič Muha 2013: 104).

Pri jezikovnem sporočanju gre lahko za vzpostavljanje razmerja med tvorcem besedila in naslovnikom/govorečim in ogovorjenim, med tvorcem besedila in besedilom samim tako glede izbire besedilne vrste kot samih besedilnih prvin, oboje pa z upoštevanjem posebnih sporočanjских okoliščin, izraženih s pomenskimi kvalifikatorskimi pojasnili (Vidovič Muha 2013: 104).

Tvorec besedila vzpostavlja razmerje z naslovnikom – lahko v skladu z upoštevanjem različnih okolij glede na narodnost oz. etnijo, družbene, kulturne ipd. danosti – npr. v naslednjih oblikah: a) nagovor, b) pozdrav ali kaj podobnega, c) izražanje npr. negativnega čustvenega razmerja v nagovoru – naslovnik je poimenovan s čustveno zaznamovanim izrazjem (Vidovič Muha 2013: 104).

Tvorec besedila izraža razmerje do vsebine besedila z uporabo posebnih leksemov, ki veljajo za kletev, na kar opozarja SSKJ s kvalifikatorskim pojasnilom kot kletvica. Navadno v obliki stavčnih povedi izraženo zaničevanje, omalovaževanje, v SSKJ (Vidovič Muha 2013: 104–105).

Z modifikacijo besedila glede na pomensko podstavo povedi imamo opraviti v primerih

a) ko gre za vedenje v javnosti, b) ukaz, povelje, c) neposredno – v nagovoru – izraženega negativnega čustvenega razmerja tvorca besedila do potencialnega dejanja naslovnika, in sicer v obliki posledičnega priredja s predvidljivo propozicijo in zamolkom pomenskega jedra v posledičnem stavku (Vidovič Muha 2013: 105).

V SSKJ so lahko predvideni tudi besedilni vzorci, značilni za ubeseditev določenega denotata. Znotraj besedila je lahko predvideno, na katere besedilne vrste oz. stalne oblike sporočanja je vezano določeno govorno dejanje, lahko so predvideni tudi besedilni vzorci za določene zunajjezikovne okoliščine (Vidovič Muha 2013: 105).

V pomenskih kvalifikatorskih pojasnilih SSKJ so predstavljene različne zunajjezikovne okoliščine – v bistvu denotati, ki zahtevajo določeno jezikovno reakcijo (Vidovič Muha 2013: 105).

Sporočanjski vidik, ki ga skupaj s pragmatičnimi okoliščinami prinaša SSKJ, je glede na povedano vsaj v grobem mogoče ločiti na uslovarjena, leksikalizirana govorna dejanja, vezana na določene okoliščine, v katerih se (načeloma/lahko) realizirajo, na izraženo namero govorečega/tvorca besedila v zvezi s kakim govornim dejanjem in na leksikalizirane okoliščine, v katerih se pojavljajo določena govorna dejanja. (Vidovič Muha 2013: 106)

Pri uslovarjenih govornih dejanjih gre torej za modifikacijski besedni vrsti (medmet in členek), pri uslovarjenih prvinah govornega dejanja pa za krajevne prislove, katerih pomen določa govoreči/tvorec besedila ali trenutek govorjenja/tvorjenja besedila. Izražena namera govorečega/tvorca besedila se lahko navezuje na ogovorjenega/naslovnika. SSKJ prinaša, kot smo videli, tudi nekatere načine nejezikovnega sporazumevanja (Vidovič Muha 2013: 106–107).

Pri sporočanjso-pragmatičnem pomenu gre predvsem za pragmatically-komunikacijske prvine, ki jih prinašajo slovarji, kot je SSKJ (zasnovno je vezan na predstavitev sistematiziranih poimenovalnih enot jezika); gre za razčlenitev uslovarjenih govornih dejanj.

Pri razmišljanju o sporočanjso vidiku SSKJ velja usmeriti pozornost na stavčni tip in na pomenska kvalifikatorska pojasnila; slednja se namreč lahko pojavljajo ob eni ali drugi skupini uslovarjenih poimenovanj, se pravi ob poimenovanjih govornih dejanj ali ob “klasičnih” leksemih. *Sporočanjso-pragmatični pomen imajo vsi leksemi s področja iger z žogo, ki so navedeni v nalogi.*

2.4. Besedilni pomen

Poseben tip leksikaliziranega denotata predstavljajo minimalna besedila, načeloma pregovori in reki s prav tako besedilno razlago. SSKJ jih predstavlja v t. i. frazeološkem gnezdu. Problematika sodi v širši tip frazeologije (Vidovič Muha 2013: 107).

Primeri leksemov s področja iger z žogo niso sestavine rekov in pregovorov, saj gre za terminološko leksiko, zato jim besedilnega pomena ne moremo pripisati.

2.5 Pomenska tipologija leksemov glede na vrsto denotata

Problematiko slovarskega pomena povzemimo še z onomaziološkega vidika, ki tipologizira denotat glede na semaziološke možnosti, konkretizirane, kot smo videli, z različnimi vrstami slovarske razlage (Vidovič Muha 2013: 107).

Denotat leksema je mogoče ločiti na nekaj temeljnih skupin.

- a) Denotati samostalniške in glagolske besede ter krajevnih in časovnih prislovov sestavljajo propozicijsko ogrodje (stavčne) povedi – glagol kot predikat, samostalnik z zaimkom kot aktanti in prislov kot krajevne in časovne okoliščine (cirkumstanti). Kot pomenski modifikator samostalnika se pojavlja pridevnik z zaimkom, del prislova pa kot modifikator glagola. Slovarski pomen leksemov s tovrstnimi denotati je mogoče

predstaviti strukturalno – gre za slovarsko vrednost; pomen je določen z najmanjšimi pomenskimi enotami – pomenskimi sestavinami (semi).

- b) Denotati leksemov so govorna dejanja, posredovana lahko nejezikovno ali jezikovno; izrazna podoba slednjih je lahko zakrit ali izražen stavek oz. stavčna poved. Na zakritem govornem dejanju temeljijo medmeti in (deloma) členki, izražena govorna dejanja so različni leksikalizirani jezikovnovedenjski vzorci oz. obrazci kot pozdravi idr.
- b₁) Konstitutivni prvini govornega dejanja, se pravi tvorec in naslovnik – prvo- in drugoosebni zaimek, torej globinska (osebna) lastna imena predstavljajo poseben denotat; lastna imena sploh po definiciji sodijo v poseben tip slovarja jezika, saj poimenujejo posamezno (ne pa nujno eno), zato jim ni mogoče določiti slovarske vrednosti.
- b₂) Na prvini govornega dejanja, na govorečega (prostor) in trenutek govorjenja (čas), je lahko vezan denotat krajevnih in časovnih prislovov oz. iz njiju nastalih pridevnikov.
- c) Razmerji v jeziku – prirednost in podrednost – sta denotat slovničnopomenskih besednih vrst oz. slovničnopomenske leksike, se pravi vezniške in predložne besede.
- č) Denotati stavčno strukturiranih frazemov so lahko ubesedeni v potencialnih minimalnih besedilih ali delih besedil; gre za posebno področje slovarja jezika – za del frazeologije (Vidovič Muha 2013: 107–108).

2.6 Konotativni pomen

Večina leksemov je stilno nezaznamovanih in zvrstno nevezanih, se pravi nevtralnih – njihova raba ne učinkuje niti na zvrstno prepoznavnost niti nima stilne vloge; gre za osrednje leksikalno gradivo, za t. i. leksikalni standard določenega jezika (Vidovič Muha 1970/71; Korošec 1974). Pri precejšnji množici leksemov pa se lahko ob obveznem (slovarskem) denotativnem pomenu pojavlja tudi konotativni, vezan na celotni leksem ali pa na enega ali več njegovih pomenov. Za konotativni pomen velja, da spoznavni subjekt (človek) po lastni presoji modificira spoznavni objekt. Za tovrstne lekseme velja torej dvojna pomenska obremenitev: ob načeloma obveznem denotativnem pomenu izražajo še konotativni pomen, kar je mogoče zapisati: 'P' L_k = 'P'_d + 'P'_k; 'P'_d = [UPS/xRPS], 'P'_k = čustvenost/časovnost/medzvrstne leksikalne menjave npr. pogovorno, narečno znotraj knjižnega jezika.

L_k = konotativni leksem

'P'_d = denotativni pomen

'P'_k = konotativni pomen

(Vidovič Muha 2013: 108)

Konotativni pomen lekseme s konotativno vrednostjo določa dejstvo, da ne morejo biti kot termini funkcionalni v znanstvenem besedilu – ne morejo biti sestavina terminološkega poimenovanja. V širšem smislu jih uvrščamo med zutrajjezikovne pragmatične danosti (Filipic 1985: 69; Němec 1980: 25). Njihova raba je odvisna od namere tvorca, da v objektivno razmerje z denotatom vnese subjektivni vidik – subjektivne označevalne prvine. Z besedilnega vidika je te prvine mogoče ločiti v dve temeljni skupini: leksika, s prvinami čustvenosti, pa tudi kronološkosti tako v smislu zastarevanja kot neologizmov učinkuje v kateremkoli besedilu, ne glede na njegovo zvrstno vezanost, stilno. Stilno učinkovanje leksike s socialno- ali funkcijskozvrstno prepoznavnimi prvinami pa je vezano na njeno medzvrstno rabo, ali drugače: gostovanje katerekoli na določen sporočanje (komunikacijski) položaj ali področje vezane leksike v njej nelastnem sporočanje okolju ima moč stilema. V tem smislu lahko učinkuje tudi raba (znanstvenega) termina zunaj knjižnojezikovnega področja, seveda pa je zlasti opazna tovrstna stilistika na ravni knjižnega jezika, se pravi raba npr. narečnega, slengovskega ipd. izrazja (Vidovič Muha 2013: 108–109).

Večina leksemov je nezaznamovanih in zvrstno ne vezanih, se pravi nevtralnih. V precejšnji množici leksemov pa se lahko ob obveznem (slovarskem) denotativnem pomenu pojavlja konotativni pomen, za katerega velja, da spoznavni subjekt (človek) po lastni presoji modificira spoznavni objekt. *Konotativni pomen pri primerih leksike s področja iger z žogo ni prisoten, saj gre za terminološko leksiko.*

3. Pomenska razmerja znotraj leksema

Za večino leksike velja, da je večpomenska – izrazu ustreza več kot en pomen, več kot ena pomensko aktualizirana vsebina. Izjema v tem smislu je načeloma terminološka leksika (Vidovič Muha 2013: 121).

3.1 Vloga paradigmatske in sintagmatske pri slovarskem pomenu leksema

Dejstvo je, da se sintagmatika vključuje v vse prvine paradigmatske, da tvori z njo neke vrste paradigmatsko-sintagmatsko (pomensko) mrežo. Brez razločevalne sintagmatike ni mogoče oblikovati paradigmatske in njenih razmerij, velja seveda tudi obratno – paradigmatska vpliva na sintagmatsko različnost; pomenska izbira je pogojena s pomensko kombinacijo in obratno. Obe vlogi torej, paradigmatska in sintagmatska, sta pri slovarskem pomenu leksema

prepleteni – v bistvu druga drugo pogojujeta (Gudavičius 1994); njuno ločevanje je lahko le fiktivno – posledica deduktivnega metodološkega pristopa (Vidovič Muha 2013: 121).

Kategorialne pomenske sestavine so izhodišče sintagmatike – družljivosti, povezovanja leksemov z izhodiščno omejitvijo paradigmatskih – izbirnih možnosti; kot smo že omenjali, predstavljajo organsko vez med slovnično funkcijo in slovarskim pomenom. Kategorialne pomenske sestavine so torej v jedru slovarskega pomena, saj povezujejo obe temeljni razmerji – sintagmatsko in paradigmatsko: na podlagi paradigmatskega načela je mogoče nadomeščati oz. menjavati lekseme na istem sintagmatskem mestu oz. ob ohranjeni sintagmatski vlogi, npr. sopomenskost, protipomenskost, nad-/podpomenskost ipd. (prim. pogl. *Medleksemska razmerja.*) (Vidovič Muha 2013: 121).

Lahko torej povzamemo, da je slovarski denotativni pomen določen s sintagmatsko in paradigmatsko vlogo pomenskih sestavin; te so pomenotvorne in pomenskorazločevalne na vse področjih slovarskopomenskega dosega. Mogoče jih je predstaviti po naslednjih skupinah:

- a) ločujejo med dvema temeljnima poimenovalnima korpusoma – med občnimi in lastnimi imeni: prve načeloma določa pomenskosestavinska zgradba, druge samo besedilna funkcionalnost, se pravi, poimenovalnost posameznega, ne pa nujno enega, ob neupoštevanju enega ni kršeno pravilo posameznega;
- b) ločujejo večbesedne lekseme – stalne besedne zveze, od prostih (nestalnih) besednih zvez, samo prve določa sposobnost vzpostaviti strukturno enako pomenskosestavinsko zgradbo, kot jo ima beseda;
- c) znotraj simetričnega in asimetričnega leksema – strukturiranost pomena; gre za hierarhično razmerje UPS glede na RPS in iz tega izhajajoče različne oblikovanosti pomenskih polj;
- č) znotraj asimetričnega leksema – večpomenskost leksema, in sicer na ravni spreminjanja pomenskih sestavin pri različnih leksemskih pomenih, hierarhičnega preurejanja pomenskih sestavin;
- d) med pomeni različnih leksemov kot razmerja glede na pomensko
  - a) enakost – sopomenskost (sinonimija), ali podobnost kot nadpomenskost, podpomenskost (hipernimija, hiponimija), vzporedna podpomenskost (kohiponimija),
  - b) različnost – protipomenskost (antonimija), raznopomenskost (heteronimija);

e) samo na ravni označujočega gre za enakoizraznost (homonimijo) zlasti v razmerju do večpomenskosti, izrazno podobnost (paronimijo);

f) na medjezikovni ravni, ko gre za vprašanje kalkiranja, katerega bistvo izhaja iz različne izbire ali hierarhije pomenskih sestavin znotraj določenega pomena; objektiviziran je torej pojem kalkiranja – prevajanje po morfemih (Vidovič Muha 2013: 121–122).

Svet, kakor ga zrcali jezik na ravni slovarja, temelji na vzročno-posledični odvisnosti svojih prvin. Zato je logično, da se sintagmatika in paradigmatika kažeta, kot smo videli, tudi kot temeljno znotrajpomensko urejevalno načelo pomenskih sestavin, metajezikovno izraženo s slovarsko razlago. Sicer pa se pojavlja relevantnost sintagmatskih razmerij med pomeni različnih leksemov na dveh hierarhično različnih stopnjah (Vidovič Muha 2013: 123).

Leksem prek svojega pomena, definiranega s pomenskimi sestavinami, določa oz. z izločanjem omejuje izbiro pomena drugega leksema glede na možnost tvoriti z njim smiselno ali za razumevanje (namen tvorca besedila) bolj ali manj nedvoumno sporočilo. Smiselnost sporočila je torej temeljno merilo – vse, kar je zunaj tega, je slovarskopomensko vezano na takšno ali drugačno smiselno anomalijo. Pri sintagmatskem medleksemskem razmerju gre torej za ustreznost izbire (paradigmatski vidik) glede na pomenskosestavinsko družljivost posameznih leksemskih pomenov znotraj stavka, (nestavčne) besedne zveze in tudi tvorjenke (globinske besedne zveze) (Vidovič Muha 2013: 124).

B. Hansen idr. (1985: 158) opozarjajo na možnost vzporejanja pomenske in slovnične družljivosti: za slovenščino velja, da so npr. pri ujemanju (kongruenci) sklonski morfemi pridevniškega ali samostalniškega (ujemalnega) prilastka pogojeni z izbiro sklonskih morfemov samostalniškega jedra, da so skloni samostalnika pogojeni z izbiro glagola (glagolska vezava – rekcija) ipd. nekaj podobnega velja tudi za medleksemsko pomensko ujemanje (Vidovič Muha 2013: 124).

Razmerja pomenske izbire se lahko izražajo različno (B. Hansen idr. 1985: 158–159). Izbirajoči in izbrani pomen leksema sta lahko, kot smo videli, v medsebojni povezavi posploševanja ali specifikacije (nad-, podrejenosti), pa tudi tautologije (enakosti) ali protislovnosti (kontradiktornosti). Če zveza temelji na posploševanju/specifikaciji, so iz nje izhajajoči stavki, nestavčne zveze in tvorjenke (globinske besedne zveze) pomensko korektni, tj. kompatibilni s stališča svojih pomenskih sestavin: informacija, ki jo vsebuje glagolski del stavčne povedi, je posplošena s samostalniškim pomenom (posplošitev implicira znano

informacijo) ali pa natančneje določena (specifikacija vsebuje novo informacijo) in obratno – informacija samostalniškega dela povedi je posplošena z glagolskim delom. Sicer tudi tautološko razmerje pogojuje pomensko korektne stavke, besedne zveze, tvorjenke, vendar pa je informacija, sporočena z glagolom, ponovljena v samostalniku (tautologija: enaka informacija z drugim izrazjem) in seveda obratno. Kontradiktornost po pričakovanju pogojuje pomensko nekorektne stavke, besedne zveze in tvorjenke (njihove pomenske sestavine niso medsebojno družljive) – npr. informacija glagola je z informacijo samostalnika protislovnost – kontradiktorna (kontradikcija – pojav izključevanja, protislovnost informacije) in obratno (Vidovič Muha 2013: 124).

Kot smo že omenili, imamo na ravni slovarskih kategorialnih pomenskih sestavin opraviti z eksplicitnim stikom med paradigmatico in sintagmatiko: slovarske kategorialne lastnosti, kot so spol, živo, človeško, števnost, vid, intenca idr., so temeljne pomenskosestavinske danosti – kot take del paradigmatsko-sintagmatskega pomena. (Vidovič Muha 2013: 125)

Naj povzamemo: že slovarske kategorialne pomenske sestavine odpirajo oz. omejujejo družljivost leksemov – po eni strani so povezovalke obeh ključnih vidikov slovarja – sintagmatskega in paradigmatskega znotraj stavka, stavčnih funkcij, po drugi pa za določeno skupino tvorjenih leksemov še znotraj propozicije stavčne povedi, izražene v besedotvornem pomenu (Prim. pogl. *Kategorialni slovarski pomen.*) (Vidovič Muha 2013: 126).

3.2 Enopomenskost kot načelo terminološke leksike

Terminološka leksika – termini, strokovno, znanstveno izrazje predstavlja posebno podmnožico slovarja določenega jezika. Njena posebnost temelji na bolj ali manj zaprtem pojmovnem svetu, ki ga predstavljajo denotati posameznih strok; v tem smislu je terminologija prepoznavna prvina jezika sploh, pa tudi besedil posameznih strokovnih področij (Poštolková idr. 1983: 9–16; Poštolková 1984: 12–18; Felber, Budin 1989: npr. 62–63; Gajda 1990: 48–57; Wüster 1991: 1–7). Seveda je zaprtost pojmovnega sveta, ki ga prinaša v jezik terminologija – tako kot vse v jeziku in življenju – relativna; t. i. terminologizacija in determinologizacija (Poštolková 1984: 80–94; Žele 2009) sta pričakovana in razmeroma pogosta pojava, le da je pri tem treba opozoriti, da ne gre samo za potek v različni smeri, ki temelji na pridobivanju oz. izgubljanju določenih lastnosti (Vidovič Muha 2013: 126).

Pri terminologizaciji je načeloma poudarek na izrazni ravni leksema: metaforizacija kot ena izmed temeljnih poti poimenovanja denotata z znanstvenega področja z izrazom denotata, ki sodi v splošni predstavnosti svet nosilca določenega jezika, je glede na splošno (ne specifično znanstveno) védenje načeloma nerazvidna ali vsaj težje razvidna; skratka pri terminologizaciji gre za poimenovanje posebnega, manj znanega z izrazom, ki je vsaj v svojem osnovnem pomenu del splošne zavesti. Pri determinologizaciji je postopek obrnjen: denotat je tisti, ki izstopa iz pojmovnega sveta posamezne znanosti in postaja vsesplošen, ne več prepoznaven samo znotraj določenega znanstvenega področja. V svet splošne (neterminološke) leksike se seveda poleg vsebine seli tudi njen izraz. (Prim. pogl. *Konotativni pomen*.) Kar je izvorno prvina posebne zavesti, izhajajoče iz znanosti, stroke, postaja prvina splošne zavesti navadno z razširjenim pojmovnim poljem (Jedlička 1974: 176). Postopnost tega procesa, ki jo poudarja B. Poštolková (1984: 105), je zato razumljiva (Vidovič Muha 2013: 126).

Če izhajamo iz čiste obvestilne vloge, ki naj jo ima znanstveno besedilo (Místrík 1985: 426–435) in upoštevamo dejstvo, da je nosilec pojmovnega sveta znanosti terminologija, potem so lastnosti, ki jih jezikoslovci oz. leksikologi (Filipec 1985: 94–95; Horecký 1956: 43–84; Místrík 1985: 77–78; Gorjanc 1998; 1999 idr.) pripisujejo temu podsistemu, razumljive (Vidovič Muha 2013: 126–127).

1. Večinskost samostalniške terminološke leksike. Posebna v tem smislu so povelja, ki vsebujejo tudi termine; denotat so v tem primeru določeni vedenjski vzorci. Izrazno so povelja prislovna – jedrni glagol je pogosto izpuščen (Vidovič Muha 2013: 127).
2. Enopomenskost. Termini so tisti, ki temeljijo na simetričnem jezikovnem znaku, znotraj posameznih strokovnih področij je to njihova definicijska lastnost (npr. Felber, Budin 1989: 123; Wünster 1991: 87–88). S semaziološkega vidika ustreza izrazu ena sama opomenjena vsebina, gledano onomaziološko, opomenjena vsebina ima nedvoumni samostojni jezikovni izraz. Seveda pa enopomenskost velja za področje ene stroke; zlasti pri terminih, ki so nastali po metaforični ali metonimični poti iz splošnih neterminoloških osnovnih pomenov, se dogaja, da se pojavijo v različnih, popolnoma nesorodnih strokah (Vidovič Muha 2013: 127).

Pri tem je potrebno upoštevati, da je pojavljanje določenega metaforičnega termina v več strokah lahko vezano tudi na poimenovanja podvrst različnih denotatov, kar se izrazno kaže v terminoloških besednih zvezah. – Kot rečeno, za termine velja, da so nosilci pojmovnega

sveta posameznih/strokovnih področij, in zato je razumljiva težnja po enopomenskosti znotraj posameznih strok (Vidovič Muha 2013: 128).

3. Z lastnostjo enopomenskosti znotraj stroke je tesno povezana pomenska neodvisnost termina od (znotraj) besedilnih, sploh pa pragmatičnih okoliščin: slovarski (virtualni) pomen je skratka ohranjen tudi v besedilu (Vidovič Muha 2013: 128).

4. Iz prejšnje lastnosti izhaja tudi dejstvo, da terminološka leksika na sintagmatski (in paradigmatski) ravni ne spreminja svojih lastnosti: sintagmatika ostaja le temeljno urejevalno načelo pomenskih sestavin znotraj (enopomenskega) leksema (Vidovič Muha 2013: 128).

5. Pomenska neodvisnost termina od besedila je povezana tudi z dejstvom, da termin ne more izražati konotativnega pomena, saj je ta v znanstvenem besedilu nasploh, se pravi v vseh segmentih tega jezikovnega izraza, nefunkcionalen (Vidovič Muha 2013: 128).

6. Nefunkcionalnost stilistike v znanstvenem besedilu pogojuje tudi nefunkcionalnost terminov na ravni sopomenskosti; zato zanje velja, da se sopomenke lahko pojavljajo le kot t. i. dvojnice – dublete (Filipec 1985: 95, 133), se pravi brez slogovne ali kakršnekoli druge besedilne vloge (Apresjan idr: 1995: 66–71). Če izhajamo iz izkušnje slovenističnega jezikoslovja zlasti zadnjih morda trideset ali nekaj več let, lahko ugotovimo, da je pojav terminoloških dvojnic posledica težnje jezikovne politike po oblikovanju nacionalne terminologije, največkrat kalkirane glede na mednarodno (z latinskim/grškim poreklom). Vir prenekaterih sopomenskih parov v terminologiji pa je tudi posledica nepoznavanja terminologije znotraj stroke, nepoznavanja strokovne poimenovalne tradicije: pisec strokovnega oz. znanstvenega besedila ne pozna ali ne pozna dovolj ali noče poznati (priznati) jezika stroke, o kateri piše (Vidovič Muha 2013: 128–129).

Stališče primarnosti nacionalne terminologije glede na mednarodno je lahko sprejemljivo v primerih, ko gre za poimenovanja novih denotatov; vprašljivost se pojavi, ko gre za kršenje ustaljenosti, ene izmed pomembnih lastnosti terminologije. Vsaj na slovenistično izkušnjo v zvezi s terminološkimi poimenovanji je vezan tudi nasprotni pojav, ko so se v določenem času zlasti znotraj mladogramatične šole uveljavljali samo mednarodni termini, čeprav so bili že v prvih slovenskih slovnica, npr. Janežičevih sredi prejšnjega stoletja, izoblikovani nacionalni jezikoslovni termini, npr. *samoglasnik* – *vokal*, *soglasnik* – *konzonant*, imena sklonov idr. – Ob tem je zanimivo stališče nekaterih jezikoslovcev (npr. Místrík 1985: 77–78; Horecký 1956: 70–74, dunajska terminološka šola, npr. Wüster, Felber idr.), da naj bi bila t. i.

mednarodnost zaželena lastnost terminologije; do neke mere bi bilo stališče sprejemljivo, in sicer z vidika (a) morebitnega prekrivanja pojmovnega sveta ne glede na različnost jezikovnega izraza; kalkiranje seveda ta pojmovni svet ohranja do te mere, da ohranja iz izvirnega jezika nespremenjeno izbiro pomenskih sestavin (Vidovič Muha 1988a); ohranja se torej način videnja oz. razumevanja in s tem opomenjanja denotata, (b) vezanosti terminološkega izraza na grški ali latinski izvor; tovrstna terminologija predstavlja lahko povezovalno prvino velikega dela skupnega kulturnega prostora; njena prisotnost v različnih evropskih jezikih je zato pričakovana in zasluži drugačno normativno obravnavo kot aktualna terminologija npr. iz anglosaškega sveta. Kot rečeno, spreminjanje ustaljenega v eno ali drugo smer, t. i. podomačevanje ali ohranjanje neke “mednarodnosti” – pomeni kršenje obvestilne nedvoumnosti in seveda tradicije kot pomembne prvine jezikovne kulture (Vidovič Muha 2013: 129).

Naj povzamemo: sopomenskost pa tudi enakoizraznost (homonimija) sta v znanstvenem besedilu nefunkcionalni; znotraj terminologije ne moremo govoriti o sopomenskosti, saj je sopomenskost utemeljena s stilno vlogo; v posebnih okoliščinah se pojavljajo dvojnice (dublete); s tem se lahko mladost oz. novost določenega znanstvenega področja, ki je zaznamovano z neustaljenostjo terminologije, ali pa gre za določene zunajjezikovne posege v terminologijo iz različnih, največkrat jezikovnopolitičnih razlogov (Vidovič Muha 2013: 129).

7. K nemoteni obvestilnosti znanstvenega besedila pripomore tudi terminološka ustaljenost. Ta lastnost je zelo pomembna, saj znanstveno besedilo izhaja iz obvestilnosti kot svoje temeljne (definičijske) vloge. Pri tem gre seveda tudi za dokaz starosti oz. uveljavljenosti stroke, se pravi za tradicijo (Vidovič Muha 2013: 130).

8. Sposobnost termina vključiti se tako v pojmovnik kot tudi ustrezni izrazni sistem določenega področja znanosti in s tem seveda tudi v slovarski sistem določenega jezika kot celote – gre za t. i. sistemskost termina. To seveda med drugim pomeni sposobnost termina ustvarjati oz. motivirati tako pojmovni kot izrazni svet stroke, biti skratka tvorni del leksike določenega jezika; v tem smislu je dinamika prehajanja v splošno leksiko, t. i. determinologizacija, olajšana oz. na izrazni ravni so odpravljene za determinologizacijo vse ovire (Vidovič Muha 2013: 130).

9. Nekateri jezikoslovci (Horecký 1956: 45–50) štejejo za pomembno prvino terminološke leksike pomensko predvidljivost: vsebina termina naj bi bila motivirana z lastnostmi denotata; zlasti za tvorjene termine in termine, ki so nastali s prenosom (metafora, metonimija, sinekdoha), je merilo v veliki meri upoštevano oz. poimenovalno pobudno (Vidovič Muha 2013: 130).

Termini so enopomenski, nekonotativni, besedilnoneodvisni, nesinonimni – lahko sicer obstajajo dvojnice, a nobena nima konotativnega pomena.

Primeri s področja iger z žogo: sokolje oko (hawkeye) – naprava, ki tenisaču omogoča, da preveri, ali je žogica res padla izven igrišča/v avt (out), avt (out) – žoga je padla/se nahaja izven igrišča, turnirji velike četverice (grand slam) – (Odprto prvenstvo Avstralije – Australian Open, Odprto prvenstvo Francije – Roland-Garros, Odprto prvenstvo Anglije – Wimbledon, Odprto prvenstvo ZDA – US Open) – teniški turnirji najvišjega kakovostnega razreda, na katerih na glavnem turnirju nastopi 128 igralcev tako v moški kot ženski konkurenci, ATP turnir serije 1000 (ATP World Tour Masters 1000) – turnirji drugega kakovostnega razreda, na katerih na glavnem turnirju nastopi 64 tekmovalcev tako v moški kot ženski konkurenci, le mesta tekmovanja so včasih različna glede na spol, sedemmetrovka (najstrožja kazen, penal) – vrsta strela na gol pri rokometu, ki ga igralec izvede sam, ne da bi ga pri tem ovirala obramba, pri izvajanju je od gola oddaljen 7 metrov, enajstmetrovka (najstrožja kazen, penal) – vrsta strela na gol pri nogometu, ki ga igralec izvede sam, ne da bi ga pri tem ovirala obramba, pri izvajanju pa je od gola oddaljen 11 metrov, rumeni karton – vrsta kazni za igralca pri rokometu ali nogometu, kadar mu ga sodnik pokaže, pomeni, da je naredil prekršek, se pravi, je nepravilno oviral nasprotnika, ob prejemu dveh ali treh rumenih kartonov (odvisno od športa, v katerem ju igralec prejme), sledi rdeči karton, ki pomeni, da mora igralec takoj zapustiti igro, rdeči karton – vrsta kazni za igralca pri rokometu ali nogometu, sodnik ga pokaže v primeru zelo grobega prekrška, ali pa po prejemu dveh ali treh rumenih kartonov, pomeni pa, da mora igralec takoj zapustiti igrišče, prekršek (za izključitev/ za najstrožjo kazen) – igralec na nedovoljen način oz. nepravilno ovira nasprotnika, da bi leta izvedel napadalno akcijo, met za tri točke/trojka – vrsta meta pri košarki, ki ga igralec vrže, ko je vsaj 6, 75m oddaljen od obroča in šteje tri točke, met iz igre – vrsta meta pri košarki, ki ga igralec vrže med igro, ko ga nasprotniki ovirajo, šteje pa dve točki.

3.3 Večpomenskost

Kot smo že ugotovili, razmerje med izrazom (formativom) in pomenom ni nujno enoumno – glede na pretežno arbitrarnost jezikovnega znaka se izrazna in vsebinska stran jezika ne razvijata nujno skladno, saj med njima (navadno) ni naravne pomenske povezave. Tako je potrebno ločiti enopomenskost (monosemijo), ki temelji na simetričnem jezikovnem znaku in je lastna, kot smo videli, veliki večini terminološke leksike, od večpomenskosti (polisemije), temelječe na asimetričnosti jezikovnega znaka. Večpomenskost leksema pa je zopet treba ločiti od enakoizraznosti (homonimije), kjer gre za večleksemkost – enakoizraznice so torej samostojni leksemi, prekrivnost izrazov takšnih leksemov je naključna (Vidovič Muha 2013: 130). Pri večpomenskosti (polisemiji) gre za dejstvo, da sta istemu izrazu (formativu) podrejena dva ali več pomenov, kar je mogoče zapisati: $I = f('P'_1 + 'P'_2 + 'P'_n)$ – ali če naredimo še korak naprej: isti izraz ima dve ali več opomenjenih vsebin (predstave) denotatov. Na paradigmatiki ravni gre za večpomenskost leksema, če se leksem lahko povezuje z drugimi leksemi z medsebojno različnimi pomeni (različnimi pomenskimi sestavinami in/ali njihovo različno hierarhijo). Seveda pa je besedilo tisto, ki mora doseči enopomenskost tudi večpomenskega leksema, če naj bo obvestilno jasno (Vidovič Muha 2013: 130–131).

Pri primerih s področja iger z žogo težko govorimo o večpomenskosti, saj gre za terminološko leksiko. O večpomenskosti lahko govorimo le, kadar terminom razširimo pomen, jih determinologiziramo. Reči moramo npr. žoga namesto (nogometna, roketna, košarkaška) žoga, najstrožja kazen (penal) namesto sedemmetrovka, enajstmetrovka, karton namesto rumeni ali rdeči karton, prekršek namesto prekršek za najstrožjo kazen ali prekršek za izključitev, met namesto prosti met ali met za tri točke/trojka ali met iz igre.

3.3.1 Tipi večpomenskosti

Nastajanje večpomenskosti je vezano na dva temeljna postopka (Hansen idr. 1985: 203–204): vsebovanost (pomena) – gre za razmerje med nad- in podpomenskostjo, kjer se (lahko) pojavi tudi vzporedna podpomenskost (kohiponimija) in raznopomenskost (heteronimija), ter za pomenske prenose, se pravi metonimijo s sinekdoho in metaforo (Vidovič Muha 2013: 131–132).

3.3.1.1 Pomenska vsebovanost

Pri tipu večpomenskosti, ki temelji na pomenski vsebovanosti, gre za dejstvo, da je določen (neprvi) pomen ali več pomenov implicitno (neupomenjeno, neizraženo s pomenskimi sestavinami) vsebovanih v določenem, kar pogosto glavnem oz. izhodiščnem pomenu. Razmerje med pomeni, ki temeljijo na pomenski vsebovanosti, je nad-/podpomensko, se pravi hierarhično (Vidovič Muha 2013: 132).

Na ravni vseh stopenj motiviranih pomenov, v tem primeru podpomenov (hiponimov), gre v bistvu za dosledno ohranitev pomenskih sestavin tistega pomena, ki je v nadpomenski (hipernimni) vlogi, se pravi za ohranitev tako UPS kot RPS; ta celotni nadpomenski pomen pa je na ravni svojega podpomenskega pomena v vlogi UPS, kot RPS pa se upomenijo tiste njegove vsebinske lastnosti, ki so za drugotni (podpomenski) pomen relevantne. S tem se seveda na ravni podpomenskosti manjša pomenski obseg, manjša ekstenzivnost pomena, večja pa intenzivnost (Filipec 1978; Gudavičius 1994). (Vidovič Muha 2013: 132).

Pri tem velja opozoriti, da gre znotraj enega leksema oz. njegovega pomenja (semantema) lahko tudi za dva ali več pomenov, ki so v podpomenskem razmerju glede na skupno pomensko izhodišče – nadpomenski pomen. Med njimi obstaja t. i. vzporedna podpomenskost – kohiponimija, razmerje torej, ki že po definiciji ne more biti hierarhično (Vidovič Muha 2013: 133).

Za znotrajleksemsko hierarhično nad-/podpomensko ureditev pomenja (semantema) je glede na tovrstno medleksemsko razmerje značilno, da zaradi izrazne prekrivnosti tega razmerja znotraj (enega) leksema – gre pač za tip večpomenskosti enega leksema –, ne more tvoriti korektnih (smiselnih) stavkov (Vidovič Muha 2013: 136).

V obravnavani okvir pomenskih znotrajleksemskih povezav lahko prištejemo tudi različne klasifikacije in taksonomije znotraj različnih strok, botanike, zoologije idr., seveda samo v primerih, ko se to vprašanje rešuje znotraj enega leksema z večpomenskostjo, čeprav načeloma velja, da je poimenovanje za višjo pojmovno skupino, npr. razred, glede na podrazred, v množini – v tem primeru deluje število kot (slovarska) kategorialna pomenska sestavina (Vidovič Muha 2013: 142).

Na ravni pomenskosestavinske zgradbe prihaja pri pomenski vsebovanosti, torej pri tipu nad-/podpomenskosti, po eni strani do prevrednotenja pomenskih sestavin – UPS podpomenke je celotna pomenskosestavinska zgradba nadpomenke, po drugi pa do aktualizacije novih

pomenskih sestavin v vlogi RPS, z drugimi besedami: pomen, ki je v nadpomenski vlogi – hipernim – implicira vse pomene, ki se pojavljajo v podpomenski vlogi – hiponime. Načeloma velja poudariti, da pomensko širjenje na podlagi načela pomenske vsebovanosti – nad-/podpomenskosti, temelji na predvidljivosti UPS – ta je vedno celotna nadpomenka – hipernim; s tem je ohranjeno bistvo nad-/podpomenskosti, ki ga sicer poznamo predvsem kot medleksemsko pomensko razmerje (Vidovič Muha 2013: 143).

3.3.1.1.1 Znotrajleksemska vzporedna podpomenskost – kohiponimija

Razmerje med najmanj dvema odvisnima pomenoma – podpomenoma ali hiponimoma, ki nastane, ko gre za njuno skupno pomensko izhodišče – nadpomenko ali hipernim, največkrat je to prvi, osnovni pomen (P_1), imenujemo vzporedno podpomensko razmerje – vzporedna, tudi soredna podpomenskost ali kohiponimija (Filipec 1985: 142–143); pogoj za nastanek takšnega razmerja je najmanj dvema hiponimnima pomenoma skupna UPS, ki jo predstavlja celotni motivirajoči pomen (Vidovič Muha 2013: 144).

3.3.1.2 Pomenski prenosi

Pogosta procesa nastajanja novih pomenov leksema na podlagi prenosa oz. posrednih poimenovanj (Filipec 1985: 108) sta zlasti dva – metonimija, znotraj katere zajema posebno mesto sinekdoha prav zaradi razmeroma natančno predvidljivega obnašanja pomenskih sestavin, in metafora. Na razliki med (sintagmatično) osjo bližine – metonimija – in (paradigmatično) osjo podobnosti – metafora – je R. Jakobson (1987: 87–117), kot je znano, celo gradil dva vidika jezika in iz njega dva tipa afazičnih motenj (Vidovič Muha 2013: 144).

O pomenskih prenosi lahko govorimo v primeru, ko med pomeni ni mogoče vzpostaviti razmerja vsebovanosti – nad-/podpomenskosti. Tako kot pri tvorjenkah je tudi pri pomelih, nastalih s prenosom, aktualen pojem motiviranosti. Razlika med besedotvorno in pomensko motiviranostjo je v tem, da pomenska motiviranost seveda nima morfoloških (morfemskih) pokazateljev. Oba tipa motiviranosti – besedotvorna in pomenska – pa podlegata procesu demotivacije, kar seveda sčasoma lahko pripelje do enakoizraznic – homonimov (Hansen idr. 1985: 205). (Vidovič Muha 2013: 145).

Ko razmišljamo o metonimiji, sinekdohi in metafori znotraj slovarja določenega jezika, je interesni poudarek na pomenski oz. poimenovalni vlogi teh prvin; njihova stilna vloga ostaja tako osrednji interes (jezikovnosistemske) stilistike in literarne teorije. Če povzamemo

stališče G. Genetta (1986: 237–253), ima retorika figur za cilj vzpostaviti kod literarnih konotacij – po Barthu imenovanih znaki književnosti, katere skrajni ideal je jezik (književnosti) v jeziku. Znotraj slovarja, kot rečeno, pa gre v prvi vrsti za proučevanje ene izmed možnosti odpravljanja določene katahreze s sredstvi lastnega jezika, čeprav seveda t. i. interakcija – po Blacku (1986: 55–79) – razmerje med glavnim in stranskim predmetom kot konstitutivnima prvinama omenjenih treh tropov – ki jo skupaj z Richardsom postavlja v samo središče metafore, lahko pa tudi metonimije in sinekdohe, ostaja lastna vsem trem pojmom ne glede na primarnost njihove vloge (Vidovič Muha 2013: 145).

2.3.1.2.1 Prenos glede na bližino

Znotraj metonimije je smiselno ločiti sinekdoho kot pojav, pri katerem gre, kot je znano, za zamenjavo dela s celoto oz. celote z delom (pars pro toto oz. totum pro parte). Kaj to pomeni na ravni slovarja? Kot bomo videli, prihaja pri sinekdohi znotraj endogenih leksemov ob nespremenjenih pomenskih sestavinah v bistvu samo do njihovega hierarhičnega preurejanja (UPS glede na RPS), pri metonimiji pa za delno vnašanje novih oz. opuščanje starih (Vidovič Muha 2013: 145).

3.3.1.2.1.1 Sinekdoha

Iz tipoloških skupin, ki jih J. Filipec (1985: 115–120) navaja kot metonimične, smo izločili tiste, ki jih glede na obnašanje pomenskih sestavin lahko uvrstimo v sinekdoho; pomene zglede smo predstavili z ustreznimi pomenskimi sestavinami (Vidovič Muha 2013: 145).

Skupina μ (Dubois idr. 1970), ki izhaja pri analizi retoričnih figur, kot imenuje metaforo, metonimijo, sinekdoho, iz nekaterih postopkov strukturalne semantike, postavlja v središče teh figur prav sinekdoho; postopek odvzemanja, dodajanja, odvzemanja in dodajanja pomenskih sestavin (semov), lasten t. i. posplošujoči in zožujoči sinekdohi, naj bi bil v podstavi tako metafore kot metonimije oz. drugače: s sinekdoho je mogoče razložiti obe drugi temeljni retorični figuri. S tem se je poskušalo ovreči Jakobsonovo ključno delitev pomenskih prenosov, temelječo na osi bližine – metonimija, sinekdoha, in na osi podobnosti – metafora. Najodmevnejši kritik Skupine μ je bil N. Rouwet (1986: 307–335). (Vidovič Muha 2013: 146).

(1) Menjavo celote z delom:

Skupina μ (Dubois idr. 1970: 102–103) imenuje tovrstno sinekdoho posplošujočo, splošno se uporabi za poimenovanje sestavine dela tega splošnega; določa jo delni odvzem pomenskih sestavin (semov), kar povzroča pomensko ekstenzijo – splošnejši pomen (Vidovič Muha 2013: 146).

b) Menjavanje dela s celoto:

Skupina μ (Dubois idr. 1970: 103–104) imenuje pojav uporabe dela za celoto oz. posamičnega za splošno zožujoča sinekdoha; temelji na dodajanju pomenskih sestavin (semov) (Vidovič Muha 2013: 147).

Sinekdoha temelji na načelu konstitutivnosti, ki je podlaga tudi t. i. sestavinski svojilnosti (Prim. Dodatek, razpravi iz 1981 in 1998.). Deli celote, ki lahko prevzemajo vlogo celote, sodijo med tvorne (konstitutivne) dele te celote – po njih je celota prepoznavna; velja tudi obratno: celota lahko prevzame poimenovalno vlogo za tisti del, ki je zanjo tvoren, ki povzroča prepoznavnost. Sicer pa izhajamo iz dejstva, da jezikovnosistemska pomenska razpoznavnost sinekdohe (glede na metonimijo) temelji na t. i. krožnem tipu razlage (Filipec 1973): UPS je prepoznavno določena glede na eno samo RPS, in sicer tisto, ki se v drugotnem pomenu, nastalem po menjavi dela s celoto ali celote z delom, pomensko osamosvoji. Lahko torej rečemo, da je pri sinekdohi pomen mogoče zapisati kot 'P' = UPS/₁RPS, po definiciji torej vedno $x = 1$ (Vidovič Muha 2013: 148).

Lahko povzamemo, da sinekdoha ohranja število in vrsto pomenskih sestavin znotraj obeh pomenov – izhodiščnega in prenesenega, spreminja pa se hierarhičnost njihovih vlog (Vidovič Muha 2013: 148).

Sinekdoha pri primerih iger z žogo ni prisotna.

3.3.1.2.1.2 Metonimija

Metonimija je zelo pogost način zapolnjevanja poimenovalne praznine (katahreze) in ne samo stilistike, se pravi, da gre za poimenovalno možnost, ki zasluži pozornost. Pri pomenu, ki je nastal po metonimični poti, je sicer predvidljivost obnašanja pomenskih sestavin glede na motivirajoči pomen manjša kot pri sinekdohi – pri sinekdohi, kot smo videli, gre le za njihovo hierarhično preurejanje, vendar pa je tudi pri metonimičnem pomenu njihova dinamika v tolikšni meri predvidljiva, da je mogoče prepoznavati določene zakonitosti in na podlagi tega

govoriti o predvidljivosti pomenov, nastalih tudi z metonimijo, ne samo s sinekdoho (Vidovič Muha 2013: 149).

Pri predstavitvi vsaj nekaj ključnih tipov in podtipov metonimije pri samostalniku, glagolu in pridevniku se bomo opirali predvsem na J. Filipca (1985: 115–120). (Vidovič Muha 2013: 149).

Metonimijo pri samostalniku je mogoče zaslediti tako pri tvorjenkah, kjer velja izpostaviti metonimičnost zlasti znotraj besedotvornih pomenov, kot pri netvorjenkah. Pri tvorjenkah je kar nekaj tipov metonimije vezanih na besedotvorni pomen samostalnika iz glagola:

Na pomembnost metonimije znotraj besedotvornih pomenov zloženek, ki so nastale iz glagola (glagolskega jedra iz skladijske podstave), je opozoril A. Breznik (1944). Prav na podlagi možne metonimične razlage je besedotvorne pomene kraja in časa razlagal kot drugotne, motivirane s pomenom dejanja (Vidovič Muha 2013: 149–150).

Zunaj besedotvornih pomenov je možnih še kar nekaj tipov in podtipov metonimije (Vidovič Muha 2013: 150).

Naj povzamemo: za metonimijo imamo vsaj do določene mere predvidljivo gibanje pomenskih sestavin motivirajočega pomena glede na motivirani metonimični pomen. Načeloma velja, da v ta pomen vstopa nova UPS, pomenske sestavine motivirajočega pomena pa se ohranijo na ravni pomenske razločevalnosti, razločevalnih pomenskih sestavin (Vidovič Muha 2013: 154).

Za doslej obravnavane pomenske razvoje – za pomensko vsebovanost, sinekdoho in metonimijo, velja, da gre vsaj do določene mere za predvidljivo dinamiko pomenskih sestavin motiviranega pomena glede na motivirajoči pomen. Če lahko trdimo, da pomensko vsebovanost – nad-, podpomenskost znotraj (večpomenskega) leksema, določa dosledno ohranjanje celotnega motivirajočega pomena, torej UPS in RPS na ravni UPS motiviranega (drugotnega) pomena, moramo za metonimijo in sinekdoho povzeti, da ju določa (in s tem tudi povezuje) dosledna sprememba UPS pri motiviranem pomenu. Kot smo videli, sinekdoho glede na metonimijo določa dejstvo, da je pri UPS motiviranega pomena prevrednotena RPS izhodiščnega pomena, pri metonimiji pa je UPS vedno nova, motivirajoči pomen je (načeloma) ne implicira (Vidovič Muha 2013: 154–155).

Pojem izbrisa dela sintagme, ki ga v zvezi z metonimijo uporablja Lodge (1988: 99–103). Postopek leksikalizacije metonimičnega pomena na izrazni ravni dejansko briše predvidljivo

pomensko sestavino, pri metonimiji vedno UPS. S skladišnega vidika lahko rečemo, da gre pri metonimičnem pomenu za izbris jedrnega dela (nestavčne) pomenske strukture, UPS, na ravni pomena pa za dosledno dodajanje oz. pridobitev nove UPS ob ohranitvi na ravni RPS celotnega pomenskosestavinskega gradiva motivirajočega pomena (Vidovič Muha 2013: 155).

Tudi sinekdoha pri primerih iger z žogo ni prisotna.

3.3.1.2.2 Metafora

Za razliko od metonimije (skupaj s sinekdoho), ki je, kot kažejo zgledi, (eno)besedna, velja za metaforo, da je njena izrazna podoba na ravni leksemov lahko tudi stalna besedna zveza (Vidovič Muha 2013: 155).

Pri metonimiji, kot smo videli, gre dejansko za spreminjanje hierarhije pomenskih sestavin znotraj dveh pomenov leksema – motivirajočega in motiviranega (metonimičnega), pri metafori pa za vnašanje novih pomenskih sestavin na podlagi medsebojnega vplivanja (interakcije) vsebin dveh denotatov (Richards 1986: 21–55; Black 1986: 55–79, 145–179; Pogorelec 1986). Metaforična zveza med dvema vsebinama (predstavama) je možna, če vsebina enega denotata asociira določene vsebinske (predstavne) prvine drugega denotata (Vidovič Muha 2013: 155).

J.Kořenský (1998a: 87–92) znotraj svojega pojmovanja jezika kot dinamičnega kontinuuma vsebinskih postavk in aktualne oblikovanosti prvin vsebinskega kontinuuma v besede, besedne zveze itd. razume metaforo kot način oblikovanosti – konceptualizacije sveta z majhno pogostnostjo; ne gre torej za prenos že oblikovanega pomena na novo danost niti ne za rušenje jezikovnih pravil; v bistvu je torej metafora lakoffovska konceptualizacija sveta. Pojem majhne pogostnosti predvideva gibanje znotraj literarnega jezika (Vidovič Muha 2013: 155).

Povezovalni element je zlasti pri leksikaliziranih metaforah razviden, asociacija med motivirajočim in motiviranim – metaforičnim – pomenom leksema je lahko celo pomenskosestavinska, ali pa se mora opomeniti v metaforičnem (motiviranem) pomenu. Predvsem metafore kot vir terminoloških poimenovanj vsaj načeloma temeljijo na pomenski asociacijski prepoznavnosti. V tem smislu je metaforo mogoče ponazoriti kot prekrivno množico (Dubois idr. 1970: 107). (Vidovič Muha 2013: 156).

V našem razmišljanju ostajamo znotraj leksikalizirane metafore, kar pomeni, da ima metaforični pomen načeloma vlogo zapolnitve poimenovalne praznine v zvezi z določenim denotatom; to velja dosledno za terminološko metaforo, do določene mere pa tudi za njeno leksikalizirano stilno vlogo – metafore zunaj terminologije (Vidovič Muha 2013: 156).

Metafore v vlogi poimenovanj sodijo med trope in ne med figure. V takšnih primerih je metafora lahko le trop – tako G. Genette (1986: 246). Ko se metafora uporablja za izpolnitev praznega mesta v slovarju, jo M. Black označuje kot ugasnjeno, neaktivno, mrtvo glede na aktivno, vitalno, ki jo označuje močna (besedilna) stilna vloga (1986: 154). (Vidovič Muha 2013: 156).

Primeri s področja iger z žogo: turnir velike četverice (Grand Slam) je metafora za Odprto prvenstvo Avstralije, Odprto prvenstvo Francije, Odprto prvenstvo Anglije in Odprto prvenstvo ZDA, ki pomeni, da gre za teniški turnir najvišjega kakovostnega razreda, sokolje oko je metafora za hawkeye, ki pomeni napravo, ki preverja, ali je žogica padla v avt (out) ali ne. Strel z bele točke je metafora za penal/najstrožjo kazen/enajstmetrovko, penal je metafora za najstrožjo kazen/sedemmetrovko, trojka je metafora za met za tri točke, rumeni/rdeči karton je metafora za kazen igralca, ki ga prejme.

4. Medleksemska razmerja

Razmerja med posameznimi leksemi so lahko izrazna, vezana na materialno (glasovno, črkovno) danost jezika, ali pomenska, vezana na njegovo pojmovnost (vsebino). S stališča jezikovnega znaka lahko povzamemo, da so medleksemska razmerja možna tako na ravni označujočega kot označenega, označevalca in označenca (Vidovič Muha 2013: 171).

Pomenska razmerja med posameznimi leksemi imajo dve izhodišči, in sicer enakost ali podobnost in različnost. Gre za razmerja med pomeni različnih leksemov, ki jih določajo, kot vemo, pomenske sestavine tudi hierarhizirane na ravni endogenih leksemov. Razmerje medleksemske pomenske enakosti temelji na sopomenskosti (sinonimiji), medleksemska pomenska podobnost pa na nad-/podpomenskosti (hiper-/hiponimiji) in vzporedni podpomenskosti (kohiponimiji). Razmerje medleksemske pomenske različnosti izhaja iz protipomenskosti (antonimije) in raznopomenskosti (heteronimije) (Vidovič Muha 2013: 171).

4.1 Pomenska razmerja

4.1.1 Razmerje pomenske istosti – sopomenskost (sinonimija)

Bistvo leksikalne sopomenskosti temelji na spoznanju, da je isti denotat poimenovan različno; s stališča jezikovnega znaka gre za različnost izraza iste vsebine. Ta različnost mora biti izpričana z najmanj eno besedotvornomorfemsko (pomensko) sestavino. Smiselnost poimenovalne (izrazne) različnosti istega denotata je utemeljena s stilno vlogo sopomenk; v leksikalnem okviru je poudarek na jezikovnosistemski stilistiki (Vidovič Muha 2013: 172).

V zvezi z morfemi, katerih “denotat” je skladijska (slovnična) funkcija – spreminjanje oblike besede glede na različno skladijsko vlogo – ne moremo govoriti o sopomenskosti. Ko gre za variante oblik iste besede, imamo na morfemski ravni opraviti le z izrazno različnostjo istih slovničnih funkcij, zlasti sklonskih in osebnih (izražanje osebe). Morfemi oblik iste besede (alomorfi) tvorijo “sofunkcijske”, ne pa sopomenske pare oz. nize. Gre za jezikovnosistemsko predvidljivo stilistiko (Vidovič Muha 2013: 172).

Sopomenskost se začne na ravni besedotvornih (obrazilnih) morfemov neglede na njihov skladijskopodstavni izvor. Sopomenskost je torej pojav, ki se navezuje že na najmanjše pomenske enote jezika – morfeme, in sega globoko v besedilo (Vidovič Muha 2013: 172).

Naj povzamemo: za sopomensko razmerje sta torej potrebna vsaj dva izrazno različna leksema z najmanj po enim prekrivnim pomenom; tako končnost števila pomenov leksema kot končnost števila leksemov, ki tvorijo sopomensko razmerje, ni določena – z drugimi besedami: leksem lahko tudi z vsemi svojimi pomeni vstopa v sopomensko razmerje z različnim številom leksemov oz. z različnim številom njegovih pomenov. Sopomenka (sinonim) je torej leksem, katerega najmanj en pomen izkazuje prekrivnost z najmanj enim pomenom drugega leksema (Vidovič Muha 2013: 173).

Sicer pa se, kot rečeno, sopomenskost s sinhronega vidika (neupoštevanje izvora sopomenskosti – gl. dalje) znotraj slovarja kaže kot pojav prekrivanja pomenskih sestavin tako na ravni njihove izbire kot tudi hierarhije, se pravi določitve UPS glede na RPS ob hkratni različnosti glasovne oz. črkovne podobe, ki ta pomen izraža. Tako kot vsa pomenska razmerja v jeziku je torej tudi sopomenskost mogoče razložiti z dogajanjem znotraj jezikovnega znaka – z dogajanjem med izrazno (materialno) in vsebinsko (virtualno) stranjo jezika, kar je mogoče ponazoriti na dva načina: Če gre pri sopomenskosti za referenco

različnih izrazov z istim denotatom, mora torej za sopomenke veljati besedilna zamenjavnost, ne da bi bila pri tem kršena tista vrsta obvestilnosti, ki je vezana na denotativni pomen. Torej obojestranska vsebovanost stavkov z enako zgradbo, pa različnimi leksemi v istem skladijskem položaju lahko služi kot dokaz sopomenskosti (Hansen idr. 1985: 212); obojestranska vsebovanost stavkov omogoča tudi hkratno vrednost stavkov (Vidovič Muha 2013: 174–175).

Če bi ostajali sopomenski pari oz. nizi vezani samo na denotativni pomen, bi seveda pomenili jezikovno redundanco – negospodarnost. Zato je t. i. dvojnic – dublet, ki jih zaznamuje čista pomenska prekrivnost tako na ravni denotata kot ev. konotata in zunajjezikovnih okoliščin sploh v (knjižnem) jeziku malo; izjemo (lahko) predstavljajo le poimenovanja znotraj terminoloških podsistemov posameznih strok (Vidovič Muha 2013: 175).

Sopomenski izrazi s področja iger z žogo so: turnir velike četverice = Grand Slam, Odprto prvenstvo Avstralije = Australian Open, Odprto prvenstvo Francije = Roland-Garros, Odprto prvenstvo Anglije = Wimbledon, Odprto prvenstvo ZDA = US Open, strel z bele točke = enajstmetrovka, strel s 7m = sedemmetrovka, penal = najstrožja kazen, trojka = met za tri točke.

4.1.2 Protipomenskost – antonimija

Poleg sopomenskosti je protipomenskost (antonimija) temeljno medleksemsko pomensko razmerje (Filipec 1985: 129). Z logičnega vidika jo lahko opredelimo kot medleksemsko pomensko nasprotnost (kontrarnost) in (dopolnjevalno) protislovnost (kontradiktornost). Pojem nasprotnosti je mogoče vezati na pojem Trubeckojeve privativnosti – prisotnost/ odsotnost določene pomenske lastnosti leksema (+/-) npr. *zveneči* : *nezveneči*, pojem (dopolnjevalne) protislovnosti na Trubeckojevo ekvipolentnost – vsak člen para izkazuje prisotnosti določene lastnosti (Lyons 1980: 290). Nekateri jezikoslovci obravnavajo (dopolnjevalno) protislovnost samostojno, ne v okviru protipomenskosti (npr. Hansen idr. 1985: 216–219, tudi Lyons 1980: 281–291). Za razliko od sopomenskosti se protipomenskost pojavlja lahko le v parih. Sicer pa se tako kot pri sopomenskosti tudi tu znotraj istega večpomenskega leksema lahko pojavljajo različni protipomenski pari (Vidovič Muha 2013: 183–184).

Zelo posplošeno je mogoče za leksemsko protipomenskost trditi, da logičnost nasprotja znotraj takšnih leksemkopomenskih parov v najširšem smislu temelji na pripadnosti denotatov skupnemu pojmovnemu ali celo pomenskemu polju (Vidovič Muha 2013; 184).

Protipomenskosti na primerih s področja iger z žogo ni mogoče dokazati.

3.1.3 Nad- in podpomenskost – hiper- in hiponimija

Razmerje nad- in podpomenskosti, v širšem smislu nad- in podrednosti, je temeljno urejevalno načelo slovarja kot refleksa načina mišljenja oz. abstraktnih procesov mišljenja in s tem v veliki meri tudi dejanske urejenosti sveta (Lyons 1980: 300–305; Kleiber 1995). Na omenjenem razmerju temelji slovarski pomen, njegova verbalizacija – razlaga dveh skupin hierarhično različnih pomenskih sestavin, uvrščevalne pomenske sestavine (UPS) v nadpomenski vlogi in razločevalnih pomenskih sestavin (RPS) v vlogi slovarskopomenske prepoznavnosti ustreznih podpomenk; na tem razmerju temelji, kot smo videli, tudi oblikovanje najmanjšega in največjega pomenskega polja (Vidovič Muha 2013: 189).

S tem razmerjem smo se srečali tudi znotraj pomenov enega, vsaj dvopomenskega leksema; gre za eno izmed možnosti nastajanja motiviranih (drugotnih) pomenov leksema (Vidovič Muha 2013: 189).

Sicer pa velja, da je obravnavano razmerje zasnovano na enosmerni zajetosti – inkluziji, kar je mogoče, kot vemo, dokazati s Hallidayjevimi identifikacijskimi stavki; gre torej za nezamenljivost stavčnih prvin. Pojem pomenske zajetosti, ki je lasten nadpomenskemu leksemu, temelji na dejstvu, da nadpomenka vsebuje vse lastnosti, katerih nosilci se pojavijo na ravni podpomenskih leksemov. Poleg pojma zajetosti, ki je lasten nadpomenki, določa obravnavano razmerje še pojem (zakrite) vsebovanosti – implicitnosti, ki pa je, za razliko od zajetosti (inkluzije), dvosmerni, lasten tako nad- kot podpomenki. Razmerje nujnosti, lastno podpomenki, in po možnosti lastno nadpomenki, je v podstavu tudi množice, ki jo pokriva nadpomenka, glede na delno množico, ki jo pokriva podpomenka (Vidovič Muha 2013: 189–190).

Glede na način izražanja je mogoče podpomenskost ločiti v dve temeljni skupini: gre za zakrito – implicitno, in izraženo – eksplicitno podpomenskost. Zakrito (implicitno) podpomenskost, če jo želimo prepoznati, jo moramo šele izluščiti, pri čemer se lahko opiramo, kot je bilo že rečeno, na splošno zavest, splošno predstavnost ali pa se giblremo

dosledno znotraj taksonomije, ki jo metajezikovno prepoznava npr. znanost. Slovarsko najmanjše in največje pomensko polje se v veliki meri oblikuje na podlagi odkrivanja zakrite podpomenskosti (Vidovič Muha 2013: 190).

Izraženost je lahko neposredna ali posredna.

Neposredna izraženost podpomenskosti je vezana

- a) na večbesedne lekseme – stalne besedne zveze in del tvorjenk – v celoti zloženk (Vidovič Muha 1988: 10–17),
- b) na navadne izpeljanke, tvorjenke iz predložne zveze, medponsko-priponske zloženke, ki so slovarskopomensko pod vrhom pomenske piramide, npr. besedotvorni pomen dejanja (Vidovič Muha 2013: 190).

Posredna izraženost podpomenskosti je lastna vsem drugim (nemodifikacijskim) tvorjenkam; s svojim besedotvornim morfemom uvrščajo podpomenko lahko le v najvišjo možno nadpomenko, izraženo zaimkovno ali glagolskoprimativno. Gre za podrejenost, ki jo narekuje besedotvornopomenska podstava obrazila, ta pa je, kot vemo, pretvorba katere izmed sestavin pomenske podstave stavčne povedi s pomensko vrednostjo katerega izmed (samostalniških) neosebni zaimkov, izražajoč po eni strani samo (posamostaljeno) dejanje, lastnost, stanje – *to, da*, ali pa osebo/predmet – *tisti, ki_{z/-z}*, sredstvo – *to, s čimer*, rezultat dejanja – *to, kar*, prostor – *tam_{m/z/s} kjer*, čas – *tedaj_{m/z/s} ko*. To so torej nadpomenska področja, v katera vstopa skupina tvorjenk s priponskim obrazilom (pripono) kot pretvorba katere izmed propozicijskih skladenjskopodstavnih prvin. Seveda pa gre v teh primerih za besedotvornopomensko, vedno nadpomensko (hipernimno) uvrščanje, ki, kot vemo, ni nujno prekrivno s slovarskopomenskim: UPS slovarskega pomena vemo, da je načeloma vezana na neposredno nadpomenko. Pri določeni skupini tvorjenk (navadne izpeljanke, tvorjenke iz predložne zveze, medponsko-priponske tvorjenke) imamo torej opraviti z dvojno nadredno (nadpomensko) uvrstitvijo – izraženo besedotvornopomensko, ki sploh ni nujno skladna z zakrito slovarskopomensko uvrstitvijo (Vidovič Muha 2013: 190–191).

Znotraj nad- in podpomenskega razmerja je mogoče razmišljati še o enem tipu tega razmerja, imenovanem ostro in neostro (Hansen idr. 1985: 214); glede na naše razumevanje je mogoče bolje govoriti o obveznem – neobveznem razmerju; pojem obveznosti je mogoče vezati na slovar oz. strukturo slovarskega pomena: razmerje UPS in RPS lahko razumemo kot obvezno (striktno, ostro), saj je za posamezne lekseme definicijsko: nadpomenski leksem kot UPS

zajema podpomenke. Z vidika slovenščine pojem obveznega – neobveznega razmerja lahko dopolnimo s spoznanjem, da prvo tvorijo pravi vrstni pridevniki (s samostalnikom) in (do določene mere) vrstni prislovi (z glagolom) (Vidovič Muha 2013: 191).

Da se sploh lahko realizira razmerje nad- podpomenskost, mora nadpomenka vsebovati vsaj dve podpomenki, ki pokrivata vsaka svoje pojmovno polje oz. drugače: pojmovno polje nadpomenke pokriva najmanj dve pojmovni polji, ki ju je mogoče izraziti leksemsko samostojno; v bistvu gre za razmerje množice z najmanj dvema delnima množicama oz. podmnožicama. Razmerje med podpomenkami ne glede na skupno nadpomenko v nobenem primeru ne more biti privativno – prisotnost/odsotnost (+/ –) določene lastnosti: če se že gibljemo na ravni klasičnih jezikoslovnih opozicij, bi bilo mogoče govoriti o ekvipolentnosti (Vidovič Muha 2013: 192).

Primeri nad- in podpomenskosti s področja iger z žogo: met za tri točke/trojka, met iz igre/prosti met podpomenka za vrsto meta pri košarki, prosti strel/penal/enajstmetrovka je podpomenka za vrsto strela pri nogometu, igra/šport z žogo je nadpomenka za tenis/rokomet/nogomet/košarko, turnir velike četverice je nadpomenka za Odprto prvenstvo Avstralije/Odprto prvenstvo Francije/Odprto prvenstvo Anglije/Odprto prvenstvo ZDA.

4.1.3.1 Medleksemska vzporedna podpomenskost – kohiponimija

Ko gre za nadpomenke, je razmerje med njim ustreznimi podpomenkami – lekseme lahko določimo še s t. i. solednostjo kot lastnostjo vzporedne podpomenskosti ali kohiponimije. Solednost kot podlaga vzporedne podpomenskosti (kohiponimije) je torej pogojena s skupno nadpomenko. Razmerje vzporedne podpomenskosti (kohiponimije) je definicijsko za lekseme s skupno UPS kot neposredno nadpomenko (Vidovič Muha 2013: 192).

Medleksemske vzporedne podpomenskosti na primerih s področja iger z žogo ni mogoče dokazati.

4.1.3.2 Raznopomenskost – heteronimija

Gre za posledično in ne temeljno paradigmatsko razmerje med leksemi, kot je sopomenskost ali protipomenskost, vezano na vzporedne podpomenke, se pravi na razmerje med delnimi (pomenskimi) množicami oz. podmnožicami (Hansen idr. 1985: 215–216); nekateri jezikoslovci je v okviru posebnega pomenskega razmerja sploh ne omenjajo (npr. Lyons 1980,

Filipec 1985). Naj povzamemo, da na pomenski ravni določa vzporedne podpomenke (kohiponime) skupna (skladenjsko) vodilna pomenska sestavina – nadpomenka, slovarskopomenska UPS, na soredni ravni pa izključevalnost – ekskluzivnost drugih slovarskopomenskih sestavin – RPS; za raznopomensko razmerje velja torej pomenska izključevalnost: trditev, ki jo vsebuje določena raznopomenka (heteronim), je glede na trditev v zvezi z drugo raznopomenko izključujoča, kar je mogoče zapisati A^1 izključuje $A^2, A^3 \dots A^n$; A^2 izključuje $A^1, A^3 \dots A^n$; torej vsak A^n izključuje vsak A^{-n} . Raznopomenskost je torej pogojena z izključevalnostjo pomena (konkretno pomenskih sestavin) na ravni podpomenskosti (Vidovič Muha 2013: 192–193).

Pri razumevanju raznopomenskosti si pomagajte tako, da v magistrskem delu poiščete primere leksemov, ki pripadajo ali tenisu ali rokometu ali nogometu ali košarki.

5. Zaključek

V svojem magistrskem delu sem raziskovala pomenotvorne zmožnosti leksike. Primere, ki potrjujejo teorijo, sem vzela s področja iger z žogo. Igre, ki sem jih pri obravnavi upoštevala so: tenis, nogomet, rokomet in košarka.

V prvem delu so me zanimali pomeni leksemov. Zanimalo me je, ali je leksiki s področja iger z žogo določiti vse vrste pomenov. Predvidevala sem, da ne. Težave so po mojem mnenju nastopile pri določanju konotativnega in besedilnega pomena, saj je obravnavana leksika terminološka. V tem poglavju sem omenila tudi besedotvorni pomen tako v širšem kot ožjem smislu, ki pa ga natančneje nisem obravnavala.

V drugem delu sem se osredotočila na pomenska razmerja znotraj leksema. Zanimalo me je, ali je leksika s podočja iger z žogo sposobna tvoriti vse prenose glede na bližino (sinekdoho, metonimijo in metaforo). Predvidevala sem, da leksika s področja iger žogo ni sposobna tvoriti vseh prenosov glede na bližino, saj je terminološka. Temeljna značilnost terminološke leksike pa je enopomenskost, se pravi, sinekdoha, metonimija in metafora niso prisotne oz. niso možne.

V zadnjem delu pa sem se osredotočila na medleksemska razmerja. Natančneje na pomenska razmerja (sopomenskost, protipomenskost, nadpomenskost, podpomenskost, vzporedna podpomenskost in raznopomenskost). Predvidevala sem, da je najtežje tvorljiva vzporedna

podpomenskost, saj je leksika terminološka. Najlažje je bilo najti primere za terminološkost leksike. Večpomenskost je pri primerih s področja iger z žogo možna le, ko leksiki razširimo njeno pomensko polje, torej jo determinologiziramo. Vsa ostala predvidevanja so se uresničila.

6. Povzetek

Magistrsko delo obravnava pomenotvorne zmožnosti leksike. Primere, ki potrjujejo teorijo, jemlje s področja iger z žogo. Igre, ki jih pri obravnavi upošteva, so: tenis, nogomet, rokomet in košarka.

V prvem delu se osredotoča na pomene leksemov. Posebno pozornost namenja vprašanju, ali je leksiki s področja iger z žogo mogoče določiti vse vrste pomenov. Potrjuje, da ne. Pokaže, da težave nastopijo pri določanju konotativnega in besedilnega pomena, saj je obravnavana leksika terminološka. V tem poglavju je omenjen tudi besedotvorni pomen tako v širšem kot ožjem smislu, ki pa natančneje ni obravnavan.

V drugem delu se osredotoča na pomenska razmerja znotraj leksema. Posebno pozornost namenja vprašanju, ali je leksika s področja iger z žogo sposobna tvoriti vse prenose glede na bližino (sinekdoho, metonimijo in metaforo). Predvideva, da leksika s področja iger žogo ni sposobna tvoriti vseh prenosov glede na bližino, saj je terminološka. Temeljna značilnost terminološke leksike pa je enopomenskost, se pravi, sinekdoha, metonimija in metafora niso prisotne oz. niso možne.

V zadnjem delu pa se osredotoča na medleksemska razmerja. Natančneje na pomenska razmerja (sopomenskost, protipomenskost, nadpomenskost, podpomenskost, vzporedna podpomenskost in raznopomenskost). Predvideva, da bo najtežje tvorljiva vzporedna podpomenskost, saj je leksika terminološka.

7. Literatura in viri

Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: <<http://www.fran.si>>. (dostop 12. 5. 2016)

Vidovič Muha, Ada, 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba FF

8. Seznam predlog: Leksemi s področja iger z žogo

1. *ATP turnir serije 1000 (ATP World Tour Masters 1000) – turnirji drugega kakovostnega razreda, na katerih na glavnem turnirju nastopi 64 tekmovalcev tako v moški kot ženski konkurenci, le mesta tekmovanja so včasih različna glede na spol*
2. *avt (out) – žoga je padla/se nahaja izven igrišča*
3. *enajstmetrovka (najstrožja kazen, penal) – vrsta strela na gol pri nogometu, ki ga igralec izvede sam, ne da bi ga pri tem ovirala obramba, pri izvajanju pa je od gola oddaljen 11 metrov, strel z bele točke*
4. *igrati (nogomet/rokomet/košarko/tenis)*
5. *met (na koš)*
6. *met iz igre – vrsta meta pri košarki, ki ga igralec vrže med igro, ko ga nasprotniki ovirajo, šteje pa dve točki*
7. *met za tri točke/trojka – vrsta meta pri košarki, ki ga igralec vrže, ko je vsaj 6,75m oddaljen od obroča in šteje tri točke*
8. *nogometna/rokometna/košarkaška žoga*
9. *Odprto prvenstvo Avstralije – Australian Open, Odprto prvenstvo Francije- Roland-Garros, Odprto prvenstvo Anglije – Wimbledon, Odprto prvenstvo ZDA – US Open - teniški turnirji najvišjega kakovostnega razreda, na katerih na glavnem turnirju nastopi 128 igralcev tako v moški kot ženski konkurenci, turnirji velike četverice*
10. *penal – najstrožja kazen*
11. *prosti met*
12. *prosti strel*
13. *rdeči karton – vrsta kazni za igralca pri rokometu ali nogometu, sodnik ga pokaže v primeru zelo grobega prekrška, ali pa po prejemu dveh ali treh rumenih kartonov, pomeni pa, da mora igralec takoj zapustiti igrišče, prekršek (za izključitev/za najstrožjo kazen) – igralec na nedovoljen način oz. nepravilno ovira nasprotnika, da bi le-ta izvedel napadalno akcijo*

14. rumeni karton – vrsta kazni za igralca pri rokometu ali nogometu, kadar mu ga sodnik pokaže, pomeni, da je naredil prekršek, se pravi, je nepravilno oviral nasprotnika, ob prejemu dveh ali treh rumenih kartonov (odvisno od športa, v katerem ju igralec prejme), sledi rdeči karton, ki pomeni, da mora igralec takoj zapustiti igro
15. sedemmetrovka (najstrožja kazen, penal) – vrsta strela na gol pri rokometu, ki ga igralec izvede sam, ne da bi ga pri tem ovirala obramba, pri izvajanju je od gola oddaljen 7 metrov, strel s 7m
16. sokolje oko (hawkeye) – naprava, ki tenisaču omogoča, da preveri, ali je žogica res padla izven igrišča/v avt (out)
17. strel (na gol)
18. teniška žogica
19. teniški copat
20. teniški lopar
21. teniški/nogometni/rokometni/košarkaški sodnik
22. teniško/nogometno/rokometno/košarkaško igrišče

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je magistrsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 15. septembra 2016

Tjaša Urbanc